

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ТРИНЬОВА ЯНА ОЛЕГІВНА

УДК 343.222.7:343.347

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ
БІОЕТИКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор
Осадчий Володимир Іванович,
Державний університет інфраструктури та технологій,
завідувач кафедри правосуддя

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України
Стрельцов Євген Львович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права

доктор юридичних наук, професор
Житний Олександр Олександрович,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології

доктор юридичних наук, професор
Ященко Андрій Миколайович,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права і кримінології

Захист відбудеться 5 травня 2021 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «3» квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне розуміння права з домінуючої юридико-позитивістської позиції, згубне для планетарної екосистеми засилля антропоцентризму зумовили, поряд з іншими обставинами, виникнення кризових явищ у сфері кримінального права. Проявом останніх є ігнорування принципу верховенства права не лише в процесі правозастосування, але й законотворення, наслідком чого є прийняття неправових законів, постановлення неправомірних судових рішень, поширення правового нігілізму. Свідченням цьому є й наявність прогалин у законодавстві, що зумовлює застосування забороненої законом аналогії (зокрема, визнання вбивством ненасильницького та необережного позбавлення життя особи; неможливість кримінально-правового реагування на клонування людини, створення химер чи кіборгів; неупорядковане використання результатів біомедичних розробок та нанотехнологій тощо), а негативним наслідком зазначеного є обмежена реалізація завдань, поставлених перед національним кримінальним законодавством.

Виходом із зазначеної ситуації є удосконалення системи координат розвитку доктрини кримінального права, а також здійснення відповідної законотворчої та правозастосовної діяльності за цим напрямом. З цією метою доцільно переглянути загальноправові принципи, як уособлення духу права, його зв'язку з мораллю, втілення суспільних інтелектуально-ціннісних настанов і тенденцій у галузеві правові норми й інститути. Здійснювати це доцільно на засадах інтегративної концепції праворозуміння, а саме – синтезу природно-правового та позитивістського його типів. Втіленням першого з них має стати екоцентризм як сучасна світоглядна основа правосвідомості, що приходить на зміну антропоцентризму, а позитивістський тип праворозуміння при цьому проявиться у формалізації положень природного розуміння сутності права. Зазначений синтезований тип праворозуміння є глобальною біоетикою, принципи якої відображені, зокрема, у Загальній декларації про біоетику та права людини (ЮНЕСКО, 2005) та мають стати оновленою парадигмою розвитку права в цілому та окремих його галузей, у тому числі й кримінального права.

Дотримання цих принципів на доктринальному рівні через формування біоетичної кримінально-правової доктрини, а потім і на нормотворчому рівні, сприятиме забезпеченню безпеки існування не тільки суспільства, але й усієї екосистеми, частиною якої є людина.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних вчених у галузі кримінального права та кримінології, зокрема О. Бандурки, Ю. Бауліна, М. Бажанова, П. Берзіна, А. Благої, А. Бойка, В. Борисова, Я. Брайніна, П. Вороб'я, А. Вознюка, В. Гацелюка, В. Голіни, В. Грищука, І. Даньшина, Л. Демідової, О. Джужі, О. Дудорова, В. Дрьоміна, О. Житного, А. Закалюка, В. Зеленецького, А. Зелінського, О. Кальмана, О. Колба, М. Коржанського, О. Костенка, В. Костицького, М. Костицького, В. Кузнєцова, О. Литвинова, С. Лихової, П. Матишевського, А. Музики, А. Митрофанова, М. Мельника, В. Навроцького, В. Осадчого, М. Панова, А. Пінаєва, Ю. Пономаренка, Н. Савінова, А. Савченка, В. Тація, В. Тихого, В. Тютюгіна, Є. Фесенка, П. Фріса, В. Чернея, В. Шакуна, А. Шульги, С. Яценка, Н. Ярмиш, А. Яценка та ін.

Філософсько-етико-соціальні аспекти біоетичного відображення дійсності досліджували: В. Вернадський, Т. Гардашук, О. Горлов, А. Долбін, О. Демецька, В. Запорожан, В. Кулініченко, Ю. Кундієв, А. Огурцов, С. Пустовіт, І. Силуянова, М. Чашин, Т. Цирдята; *медичні*: П. Вітте, С. Глузман, А. Зільбер, П. Котюк, П. Музиченко, А. Мусієнко, І. Трахтенберг, В. Чумакова, І. Чекманта; *загальноправові*: С. Булеца, Р. Гревцова, О. Кашинцева, А. Лисокінь, Т. Мішаткіна, С. Мельнов, М. Малєїн, О. Мірошніченко, К. Москаленко, Б. Островська, С. Поспєлов, М. Радченко, І. Сенюта, Р. Стефанчук, С. Стеценко, В. Третьякова, Г. Терешкевич.

Серед зарубіжних фахівців, чиї дослідження біоетичних проблем потрапили до поля зору, варто виокремити: Н. Beecher, А. Caplan, К. Campbell, S. Firth, R. Green, В. Jennings, J. Kilner, M. Lockwood, I. Marshall, В. Miller, V.R. Potter, W. Ritchie, Н. Sass, E. Sgreccia, G. Thomson, R. Veatch.

У галузі кримінального права деякі біоетичні аспекти, переважно без оперування цим поняттям, висвітлювались у дослідженнях вітчизняних фахівців з кримінального права та кримінології, зокрема С. Гавриша, В. Глушкова, С. Грінчака, В. Грищука, Н. Гуторової, С. Гізімчука, В. Єгорової, В. Куца, Н. Маковецької, В. Навроцького, А. Орлеана, Л. Остапенко В. Павликівського, Е. Радутного, Є. Стрельцова, М. Хавронюка, Г. Чеботарьової, О. Шульги, Н. Ярмиш. Окремо слід згадати Н. Крилову, яка на рівні докторської дисертації першою дослідила вплив медичних аспектів біоетики на розвиток кримінального права (2006).

Особливе місце в пізнанні біоетичних проблем протидії кримінальним правопорушенням займають дослідження О. Костенка «Воля і свідомість злочинця (дослідження із застосуванням принципу натуралізму» (1995), «Культура і закон у протидії злу» (2008), у яких вперше відкрито заявлено про безперспективність позитивізму як єдиного підходу до вирішення проблеми правового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням. Натомість, обґрунтовується доцільність її вирішення з позицій спорідненого з глобальною біоетикою природного права.

Отже, пріоритетними напрямками дослідження біоетичних аспектів людської життєдіяльності стали філософія, медицина та юриспруденція. Відзначаючи вагомий внесок представників кожної із зазначених галузей знання у розуміння біоетики та її практичного застосування зауважимо, що принципи біоетики та їх реалізація в кримінальному праві України (біоетизація кримінального права) ще не були предметом цільового дослідження. Незважаючи на значний інтерес до різних аспектів біоетики та її впливу на окремі сфери суспільного буття, залишається актуальною необхідність доктринального аналізу самого явища «біоетика» та її принципів, а також їх дефінізація з метою уніфікації наявних підходів щодо розуміння цього феномену, а також з'ясування відповідності основних кримінально-правових положень принципам біоетики, що є показником правомірності положень кримінального законодавства, й важливим завданням сучасної кримінально-правової теорії.

Зазначені обставини свідчать, що тема дисертації є актуальною, а охоплене нею коло проблемних питань потребує глибокого теоретичного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015) та зобов'язань, узятих Україною на виконання Рекомендації 1046 щодо використання ембріонів та плодів людини для цілей діагностики, терапії, наукових досліджень, промислового використання та торгівлі (прийнята Парламентською асамблеєю Ради Європи від 24 вересня 1986 р.); Дохійської декларації про включення питань запобігання злочинності та кримінального судочинства до ширшого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості (Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Катар, Доха, 2015 р.); Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (Указ Президента України № 5/2015); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.); Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019–2023 рр. (постанова президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 грудня 2017 р., протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 26 листопада 2019 р. (протокол № 23).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми – реалізації принципів біоетики у кримінальному праві України, що полягає у формуванні цілісної концепції з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- розкрити методологію й методику дослідження теорії і практики реалізації принципів біоетики у кримінальному праві;
- з'ясувати сучасний стан наукових досліджень проблем визначення сутності біоетики та її сучасної диференціації, систематизації підходів до її нормативно-правового регулювання й застосування;
- надати поняття та загальну характеристику принципів біоетики у кримінальному праві;
- з'ясувати співвідношення принципів біоетики з принципами кримінального права;
- розкрити особливості реалізації принципів біоетики у романо-германській правовій сім'ї;
- охарактеризувати принципи біоетики у англосаксонській правовій сім'ї;
- систематизувати практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо реалізації принципів біоетики у сфері кримінально-правових відносин;

- оцінити вплив глобалізаційних процесів на біоетизацію кримінального права України;

- систематизувати наукові підходи до визначення принципів біоетики в системі сучасного правотворення у сфері кримінального права України;

- окреслити роль принципів біоетики у кримінально-правовому забезпеченні протидії кримінальним правопорушенням;

- сформулювати концептуальне бачення реалізації принципів біоетики в положеннях Загальної частини Кримінального кодексу України;

- запропонувати напрями реалізації принципів біоетики в положеннях Особливої частини Кримінального кодексу України;

- розробити шляхи розв’язання актуальних біоетичних кримінально-правових проблем за допомогою принципів біоетики.

Об’єктом дослідження є основоположні засади біоетики, як вчення про застосування сучасних гуманітарно-природничих знань, в публічному праві України.

Предмет дослідження – теоретичні засади та практика реалізації принципів біоетики в кримінальному праві України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові та спеціальні методи. Методологічну основу дослідження становить *діалектичний* метод, за допомогою якого систематизовано ідеї науково-технічного прогресу з його негативним результатом – небезпечним знанням – у відповідну безпечну для суспільства форму, а також *екоцентричний світогляд*, основу якого складає примат екосистеми серед наявних соціальних цінностей (розділи 1–5). На цьому методологічному підґрунті застосовувались окремі спеціальні методи наукового пізнання, зокрема, за допомогою *системного підходу* сформовано загальну концепцію наукового дослідження (розділи 1–5); *системного аналізу* – виділені певні елементи предмета дослідження як системи (розділи 1–2); *феноменологічний, абстрагування, гіпотетичний, історичний, аксіоматико-дедуктивний* методи, *геіштальт-підхід* та *філософія екзистенціалізму* використані у дослідженні становлення та розвитку біоетики й формулювання її поняття, а також при систематизації її на глобальну і видову, виокремлені принципів (глобальної біоетики) й обґрунтуванні необхідності їх застосування у нормотворчості (підрозділи 1.1–1.4, 3.3); методу *неповної індукції* – вивчена відповідна судова практика та законодавство зарубіжних країн (розділ 2); *соціологічні* (анкетування, інтерв’ювання, спостереження), *статистичний, контент-аналізу* та метод *математичного моделювання* використано для вивчення думки фахівців відносно розглянутих проблемних питань, виведення закономірностей та співвідношень, а також для аналізу зібраних емпіричних даних та офіційної статистичної звітності (розділи 4–5); *синергетичного* методу – сформульовані та обґрунтовані пропозиції до Кримінального кодексу (КК) України (розділ 5). За допомогою пізнавальних прийомів *ідеалізації, абстрагування* та *розумового експерименту* були сформульовані проекти нових норм кримінального права, а також визначене їх місце в системі права (розділ 5).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності за 2002–2019 роки; узагальнені результати вивчення 611 вироків, винесених судами України за різними статтями розділів II, V, VII, IX, X, XX Особливої частини КК України, а також матеріали практики ЄСПЛ (96 справ) щодо вирішення біоетичних проблем за 2002–2019 роки (Bioethics and the case-law of the Court, Research report, Council of Europe/European Court of Human Rights (2016) та окремі справи ЄСПЛ); зведені дані опитувань 137 прокурорів з усіх областей України, 109 адвокатів, 239 медичних працівників, 175 вчених-правознавців Київської та Харківської наукових кримінальних шкіл; результати контент-аналізу публікацій за темою роботи та on-line опитування 539 респондентів на телеканалі «Прямий» (2018).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше поставлено й вирішено наукову-прикладну проблему розроблення цілісного доктринального підходу до формування концепції теоретичних засад та практики реалізації принципів біоетики у кримінальному праві України, що надало можливість удосконалити відповідні положення сучасної кримінально-правової доктрини, правотворення та правозастосування у сфері реалізації законодавства про кримінальну відповідальність. Зокрема:

- доведено, що результати практики реалізації принципів біоетики можуть бути використані кримінально-правовою наукою для вдосконалення наявних та створення нових кримінально-правових норм, призначенням яких є забезпечення охорони людини від суспільно небезпечних посягань у сфері використання «небезпечного знання»;

- виявлено співвідношення біоетики як феномену спорідненого з природним правом та кримінального права на засадах координації (сприйнятті біоетикою кримінального права, як необхідної складової власного змісту та реалізація в такому праві власних принципів як раціональної парадигми відображення дійсності з метою збереження планетарної екосистеми) та субординації (залежність принципів та інших положень кримінального права від принципів біоетики на доктринальному, правотворчому та правозастосовному рівнях), а також наявність спільних для них біоетико-правових проблем, пов'язаних із використанням «небезпечного знання», зокрема проблеми пов'язані із недоторканністю геному людини (створення химер, клонування); забезпечення права ембріона (плоду) людини на життя; забезпечення безпечного використання нанотехнологій;

- з'ясовано межі можливого впливу принципів біоетики на розвиток теорії кримінального права шляхом домінування природного права в контексті дуалістичної концепції праворозуміння; включення до кримінально-правового понятійного апарату понять «біоетика», «принципи біоетики», «біоетизація кримінально-правового простору», «біоетичні кримінально-правові проблеми», «біоетичні засади правового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням»;

- здійснено розподіл підстав біоетизації вітчизняного кримінального права на внутрішні (невідповідність українського нормотворення у галузі кримінального права та правозастосування кращим європейським традиціям) і зовнішні (процеси інтеграції та уніфікації кримінального законодавства в межах Європейського Союзу);

– концептуально доведено значення принципів біоетики в системі сучасного кримінального права та законодавства, які формують нове, біоетичне праворозуміння, як синтез природного та позитивістського розуміння права, що є підґрунтям для створення правових за своєю сутністю законів у галузі кримінального права;

– обґрунтовано, що сучасне правотворення у сфері кримінального права, здійснюване на принципах біоетики, сприятиме усуненню колізій і прогалин, а сам процес біоетизації норм кримінального права й усієї національної системи права сприятиме ефективному забезпеченню охорони прав та свобод людини і громадянина;

– здійснено доктринальне дослідження Загальної частини КК України на відповідність принципам біоетики, на основі чого встановлено, що Загальна частина КК, в основному, відповідає таким принципам, а незначний обсяг невідповідності становить підінститут конфіскації майна, здобутого легальним шляхом (загальна конфіскація) та Особливої частини КК України, яка також відповідає таким принципам, однак незначний обсяг невідповідності полягає в наявності прогалин у кримінальному законодавстві, пов'язаних з відсутністю у ньому засобів кримінально-правового реагування на прояви кримінально протиправної поведінки, переважно у сфері оперування «небезпечним знанням» (розділ II, IX, X, XX Особливої частини КК України);

– з огляду на виявлені прогалини у кримінальному законодавстві (у розділі II Особливої частини КК України відсутнє визначення початку забезпечення кримінально-правової охорони життя людини; у розділах IX, X Особливої частини КК України не передбачена відповідальність за правопорушення у сфері використання нанотехнологій; у розділі XX Особливої частини КК України не передбачена відповідальність за незаконне проведення експериментів над геном людини (клонування, створення химер));

– запропоновано шляхи усунення виявлених прогалин на основі розробленого біоетичного алгоритму правотворення: визначити початок кримінально-правового забезпечення життя людини з 15 дня після запліднення; встановити кримінальну відповідальність за порушення правил нанотехнологічної безпеки та застосування ксенотрансплантатів у трансплантології й за правопорушення у сфері клонування, зокрема, створення гібридів живих істот (химер), а також за залишення клону людини у стані його розвитку понад 14 днів після запліднення (окрім кріоконсервації), визнавши такі діяння кримінальними правопорушеннями проти безпеки людства;

удосконалено:

– концептуальні підходи поняття глобальної біоетики шляхом застосування синтезу двох типів праворозуміння, природно-правового та юридико-позитивістського, з метою використання такого визначення в доктрині кримінального права та процесі відповідного правотворення;

– наукове розуміння глобальної біоетики як міжгалузевого знання щодо правил співіснування людини з іншими елементами екосистеми та організація життєдіяльності суспільства за вказаними правилами з метою збереження життя на Землі та одного з джерел кримінального права;

– зміст принципів глобальної біоетики, а саме: екоцентризму; альтруїзму; транспарентності; раціоналізму; рівноваги; обмежень; безпеки життєдіяльності та реалізму;

– положення теорії кримінального права шляхом їх розгляду через призму дуалістичної концепції праворозуміння (синтез природно-правового та позитивістського підходів до визначення сутності права) та концепції примату екоцентризму (пріоритет екосистеми над іншими цінностями);

дістало подальший розвиток:

– методика дослідження кримінально-правових явищ, шляхом застосування не властивих кримінальному праву методів пізнання (ідеалістична та трагічна діалектики, гештальт-підхід до вивчення певних явищ, екзистенціалізм), що дозволило всебічно розробити теоретичні засади та практику реалізації принципів біоетики у кримінальному праві України з позиції домінування природного права;

– напрями практики реалізації біоетики в системі норм кримінального права шляхом застосування синтезу природно-правового та юридико-позитивістського типів праворозуміння;

– алгоритм правотворення у сфері кримінального права, який засновується на принципах біоетики і складається з гносеологічного, інституціонального та матеріального рівнів;

– наукове бачення удосконалення кримінального права в механізмі протидії кримінальним правопорушенням, шляхом біоетизації кримінально-правових норм (забезпечення їх відповідності принципам біоетики);

– уточнення понять «клонування», «ембріон людини» «репродуктивне клонування» шляхом внесення змін та доповнень до Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини» (2004), що сприятиме встановленню та реалізації кримінальної відповідальності за порушення вимог цього закону;

– наукове бачення змісту об'єктивних ознак ст. 172, 173, 236, 439 КК України, що мають поширюватись на сферу нанотехнологій, забезпечуючи в такий спосіб нанобезпеку, враховуючи тотальну небезпеку для людей і безсилля правової системи у врегулюванні відносин між людьми в сфері нанотехнологій та забезпеченні безпеки всього населення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

науково-дослідній роботі – як вектор для проведення подальшої біоетизації системи кримінального права та законодавства та інших галузей права України з метою забезпечення безпеки планетарної екосистеми, прав і свобод людини й громадянина (акти Комісії з питань етики при національному медичному університеті імені О.О. Богомольця від 20 січня 2015 р.; Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України від 27 березня 2019 р. № 177);

законотворчій діяльності – шляхом внесення змін і доповнень до КК України, запровадження нових положень до проекту КК України та законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про заборону репродуктивного клонування людини» (акт Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 24 квітня 2014 р. № 04-20/12-942);

правозастосовній діяльності – при реалізації положень КК України, що забезпечують право на життя і здоров'я, безпеку виробництва, трудові права, екологічну безпеку, безпеку людства (акти Секретаріату Конституційного Суду України від 4 квітня 2019 р. № 4-15-18/1286; Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України від 18 лютого 2019 р. № 288/16/2-2019);

освітньому процесі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального права, кримінології, криміналістики, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акти Комісії з питань етики при Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця від 20 січня 2015 р.; Харківського національного університету внутрішніх справ від 17 листопада 2015 р.; Міністерства охорони здоров'я України від 24 грудня 2015 р.; Національної академії внутрішніх справ від 12 вересня 2019 р.), а також у процесі викладання розробленого авторкою спеціального курсу «Біоетика в кримінальному праві» в університетах ряду Європейських країн (акти Варшавської вищої школи менеджменту від 28 лютого 2017 р.; Познанського університету комунікацій та менеджменту від 2 березня 2017 р.; Сербської організації розвитку та клініки здоров'я від 11 березня 2017 р.; Європейського інституту подальшої освіти від 10 березня 2017 р. та 18 березня 2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані положення та висновки дисертації є результатом особистих досліджень. Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях становлять близько 80 %. Наукові доробки співавторів за темою дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені у виступах на: а) всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах та конгресах, зокрема: «Від громадянського суспільства – до правової держави: теорія та практика протидії злочинності» (м. Харків, 15 квітня 2011 р.); «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 15 вересня 2012 р.); «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 1 березня 2013 р.); «П'ятий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю (м. Київ, 23-25 вересня 2013 р.); «Перспективи направлення развития современной юридической науки» (м. Симферопіль, 24-25 січня 2014 р.); «Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті» (м. Одеса, 7–8 червня 2013 р.); «Методологія науки сьогодення» (м. Київ, 29 червня 2013 р.); «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (м. Одеса, 4–5 жовтня 2013 р.); «Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії» (м. Київ, 8–9 листопада 2013 р.); «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 14–15 лютого 2014 р.); «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (м. Івано-Франківськ, 11 березня 2014 р.); «Правовые реформы в

постсоветских странах: достижения и проблемы» (г. Кишенев, 28–29 марта 2014 г.); «Правова політика в Україні: питання теорії та практики» (м. Київ, 24 жовтня 2014 р.); «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 25 жовтня 2014 р.); «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов» (г. Кишенев, 7–8 ноября 2014 г.); «Сучасні інформаційні, правові та соціально-економічні аспекти розвитку бізнесу» (м. Чернігів, 23 квітня 2015 р.); «Етика нанотехнологій та нанобезпека» (м. Київ, 21 жовтня 2015 р.); «Шостий Національний Конгрес з біоетики з міжнародною участю» (м. Київ, 27 вересня 2016 р.); «Місце дитини в українському суспільстві» (м. Київ, 18 листопада 2016 р.); «Сахаровские чтения 2017 года: экологические проблемы XXI века» (г. Минск, 18 мая 2017 г.); «Сахаровские чтения 2018 года: экологические проблемы XXI века» (г. Минск, 17 мая 2018 г.); «Кримінальне право в умовах глобалізації» (м. Одеса, 25 травня 2018 р.); «Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності» (м. Харків, 18 жовтня 2018 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 22 березня 2019 р.); «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри» (м. Одеса, 24 травня 2019 р.); «VII Національний конгрес з біоетики» (м. Київ, 30 вересня 2019 р.); б) *телевізійних передачах*: «Смарт-шоу. Евтаназія» (т/к «Мега», 2012 р.); «Світло. Евтаназія» (т/к «Перший національний», 2014 р.); «Стосується кожного. Пережити евтаназію» (т/к «Інтер», 2015 р.); «За живе. Трансплантація» (т/к «СТБ», 2015 р.); «Ранкові курасани. Клонування» (т/к «ТБІ», 2015 р.); «Вечірній кримінал. Право на евтаназію» (т/к «Прямий», 2018 р.); «Політика здоров'я. Евтаназія» (т/к «NewsOne», 2019 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 74 наукових працях, серед яких – три монографії, 28 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 11 статей – у зарубіжних наукових виданнях, 26 статей – у збірниках тез наукових доповідей, три у періодичному виданні, колективній монографії, збірнику та методичних рекомендаціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, що містять 16 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (574 найменування на 58 сторінках) та чотирьох додатків на 68 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 545 сторінок, із них основний текст дисертації – 397 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їхнього впровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, в яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Теоретичні та методологічні засади дослідження реалізації принципів біоетики в кримінальному праві України» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Методологія та методика дослідження реалізації принципів біоетики в кримінальному праві України»* з урахуванням оригінальності тематики та світоглядних позицій обрано нетрадиційну методику її дослідження. Концептуальними засадами дослідження є: по-перше, об'єднання концепції юридико-позитивістського та природно-правового типів праворозуміння у явищі «біоетика» з домінуванням в цьому синтезі природньо-правового типу праворозуміння; по-друге, зміна світоглядних позицій з антропоцентризму на екоцентризм.

На обрання теми вплинув метод «трагічної діалектики» як підхід до пізнання дійсності, що полягає в концентруванні уваги на негативних її аспектах, зокрема на результатах науково-технічного прогресу у виді небезпечного знання, використання якого часто призводить до непередбачуваних наслідків. Логічним продовженням використання цього альтернативного матеріалістичній діалектиці методу пізнання стало використання «ідеалістичної діалектики», яка надає змогу розробити модель безпечного існування суспільства. Застосування такого методу при дослідженні реалізації принципів біоетики у кримінальному праві України є продуктивним за умови відстоювання дослідником світоглядних позицій екоцентризму як ідеї на тлі домінуючого сьогодні антропоцентризму. Пізнання феномену біоетики, визначення її співвідношення з іншими явищами, зокрема правом, кримінальним правом, мораллю, здійснено з використанням історичного методу та гештальт-підходу як новітнього засобу пізнання дійсності. У процесі пізнання сутності та змісту біоетики, було виявлено низку невирішених проблем біоетичного характеру, які потребують розв'язання кримінально-правовими засобами (процес розв'язання зазначених проблем викладено у прикладній частині роботи, розділ 5).

Доцільність зміни концепції світогляду обґрунтовується явними негативними наслідками слідування антропоцентричній парадигмі відображення дійсності та панування позитивізму. Керуючись та культивуючи споживацьке ставлення до навколишнього середовища людство поставило себе на межу самознищення. Підтвердженням цього стала поява так званого «небезпечного знання» – знання, що суттєво випереджає у своєму розвитку наявне людське знання, перевірене практикою, чим викликає деструктивний соціально-правовий дисбаланс. Таке знання породжує біоетичні проблеми, серед них у роботі виокремлено: визначення початкового моменту правової (у тому числі і кримінально-правової) охорони життя людини; визначення допустимості абсолютизації права на життя людини; визначення належної презумпції в трансплантології; допустимість клонування людини та інших дослідів над її геномом; доцільність виробництва та використання наноматеріалів.

З метою забезпечення всебічності дослідження, використано трирівневу методику його проведення, що складається з фундаментального, загальнонаукового та спеціального рівнів. Окрім методів дослідження кримінально-правових явищ, використано такі прийоми наукового пізнання як: ідеалізація, абстрагування, узагальнення, експеримент, що є більш широкими, по відношенню до методів, засобами наукового пізнання.

У підрозділі 1.2 «Стан наукових досліджень щодо визначення біоетики та її принципів в кримінальному праві України» зазначається, що дослідження феномену біоетики та її принципів вітчизняними теоретиками кримінального права безпосередньо не проводилися. Цей факт пов'язаний із новизною досліджуваної тематики, дискусії навколо якої спостерігаються переважно в наукових працях з біоетики та медицини. Разом з цим, окремі аспекти біоетичного світогляду (у вузькому значенні біоетики) відображено в роботах теоретиків кримінального права, а також у дослідженнях соціальної зумовленості визнання кримінальної протиправності окремих видів деструктивної поведінки (В. Глушков, В. Єгорова, Н. Крилова, В. Куц, А. Орлеан, В. Осадчий, Г. Чеботарьова, Н. Ярмиш). Результатом зазначеного є те, що в кримінальному законодавстві закріплено наслідки вирішення низки галузевих біоетичних кримінально-правових проблем минулого, зокрема, зі сфери медичної біоетики (ст. 130–145 КК України). Не до кінця вирішеною залишається проблема розуміння й уніфікованого визначення самої біоетики та її видів як одного з джерел кримінального права.

Висвітлено та проаналізовано уявлення про біоетику, як одне з джерел права, про взаємозв'язки цих уявлень між собою та суміжними сферами знань. Наголошено на відсутності належної дефінізації понять, які складають зміст біоетики як певного відносно самостійного знання, що негативно відбивається на практичному застосуванні її положень у сферах правотворення й правозастосування. Проаналізовано сучасні визначення біоетики та узагальнені уявлення щодо її змісту, наведені як в офіційних так і неофіційних наукових джерелах. Встановлено наявність різних видів біоетики та взаємозв'язки між ними, а також аргументується висновок щодо існування загальної біоетики (глобальної) (Ф. Ягр, В. Поттер), а також її поділу на галузеві етики (медична, екологічна, правова, наноетика тощо).

Обґрунтовано, що біоетика є результатом синтезу двох концепцій праворозуміння: 1) природно-правової, втіленням якої є сутність біоетики, її світоглядні позиції та принципи; 2) позитивістської, яка відображається у формалізації, дефінізації біоетичних принципів та інших положень. Через призму цієї концепції праворозуміння має відбуватись нормотворення у сфері кримінального права.

На основі проведеного аналізу розуміння біоетики було сформульовано авторське поняття глобальної біоетики як напрям філософії, міжгалузеве знання, певний світогляд щодо правил співіснування людини з іншими елементами екосистеми, та організація життєдіяльності суспільства за вказаними правилами, що забезпечує перспективу збереження життя на Землі й має стати не лише наукою, але й унікальною формою світосприйняття, що відображає моральне ставлення людини до оточуючого світу, її уявлення про нього та про своє місце в ньому. Крім глобальної, необхідно й доцільно виокремлювати галузеві біоетики. При цьому, біоетика розглядається як одне з основних джерел кримінального права.

У підрозділі 1.3 «Принципи біоетики в кримінальному праві України: поняття та загальна характеристика» зазначається, що особливістю біоетики є динамізм її предмета, який перебуває у стані постійного розвитку в залежності від нових досягнень людства в різних сферах його життєдіяльності. Незважаючи на це, основоположні засади самого біоетичного знання та практики його застосування (принципи біоетики) залишаються сталими.

Особливостями формального закріплення таких принципів є, по-перше, їх розпорошеність по різних актах, переважно міжнародного характеру; по-друге, відсутність чіткого їх визначення; по-третє, поєднання багатоманітності доктринальних характеристик біоетики з їх тяжінням до медичної біоетики, що є лише одним з різновидів глобальної біоетики. При цьому акцентується увага на відродженні останньої, принципи якої є відображенням загальнолюдських цінностей та спрямовані на забезпечення їх захисту.

Враховуючи генезу формування поняття «біоетика», її витоки, точки зору щодо формулювання принципів глобальної та галузевих біоетик, а також той факт, що принципи глобальної біоетики, нажаль, так і не набули чіткого формального закріплення в нормативних актах, запропоновано до принципів біоетики відносити: 1) екоцентризм; 2) альтруїзм; 3) транспарентність; 4) раціоналізм; 5) рівновагу; 6) обмеження; 7) безпеку життєдіяльності; 8) реалізм.

Такі принципи біоетики є більш сталою категорією, адже вони не залежать від об'єктивної реальності: досягнень науково-технічного прогресу, моральних норм, об'єктивних законів природи (сили земного тяжіння, термінальних меж життя тощо) та інструментарієм у нормотворчій діяльності, зокрема у сфері кримінального права. Усі пропозиції щодо удосконалення положень кримінального закону (криміналізації/декриміналізації), а в контексті створення нового КК України, – і концепція нового нормативного акту, мають пропускатися через біоетичні принципи. Якщо запропоновані ідеї порушують хоча б один принцип біоетики – вони мають визнаватись такими, які загрожують забезпеченню безпеці існування екосистеми в цілому та, зокрема, безпеці існування суспільства. Тобто такі принципи мають стати підґрунтям, моральною базою, джерелом творення норм матеріального кримінального права як основного засобу забезпечення ефективної протидії кримінальним правопорушенням та інструментарієм гармонізації національного кримінального права з кримінальним законодавством країн Європейського Союзу.

Принципи біоетики, можуть бути застосовані у правотворчій діяльності як мірило природності права та правових рішень. У свою чергу, кримінальне право, сформоване на біоетичних принципах, матиме своє оновлене біоетичне відображення у відповідних положеннях законодавства. З урахуванням зазначеного, має формуватися і оновлена на біоетичних засадах кримінально-правова політика держави.

У підрозділі 1.4 «Співвідношення принципів біоетики з принципами кримінального права» з'ясовано, що реалізація сформульованих принципів біоетики в кримінальному праві України розпочинається з галузевих принципів кримінального права (відповідальність тільки за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачене законом як кримінальне правопорушення;

відповідальність тільки за наявності вини; особистий характер відповідальності; індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання), а закінчується в кримінально-правових нормах та інститутах, відображених у кримінальному законодавстві (розділи II, V, VII, IX, X, XX Особливої частини КК України).

Доведено, що всі біоетичні принципи знайшли своє відображення у загальноправових принципах та принципах кримінального права, хоча з певними застереженнями. Оскільки принципи кримінального права визначають найбільш суттєві риси й особливості всіх норм та інститутів галузі кримінального права, то «через» галузеві принципи норми кримінального права також відповідають вимогам принципів біоетики. Принципи біоетики дозволяють створити нову, необхідну за сучасних потреб систему координат, задати новий біоетичний вектор відповідно до якого має розвиватись кримінальне право та законодавство. За їх допомоги, на відміну від традиційної теорії криміналізації, можливо визначити необхідне коло суспільно небезпечних діянь, що заслуговують криміналізації не лише на час вирішення цього питання, але і в майбутньому, а також запропонувати співрозмірні засоби кримінально-правового реагування на них; з'ясувати чи відповідає чинне кримінальне законодавство сучасним потребам суспільства, а відтак чи виконує воно своє основне завдання.

Встановлено, що за існуючої системи координат, тобто наявних загальноправових принципів, цього зробити неможливо, адже вона заснована на зовсім іншому праворозумінні, основу якого складає позитивізм та антропоцентризм, що не відповідає сучасному рівню праворозуміння. Зрозуміти це завдяки тестуванню правової системи та її складових, однією з яких є кримінальне право у всіх його проявах, методами й засобами, притаманними самій цій системі неможливо. Для цього необхідне втручання сторонньої системи – біоетики, основу якої складають її принципи.

За умови сприйняття кримінальним правом біоетичної концепції, їх координація проявляється в беззастережному верховенстві біоетичної концепції світосприйняття та розвитку суспільства над парадигмою кримінально-правового відображення дійсності, а відповідно, й принципів біоетики над принципами кримінального права, а субординація – у сприйнятті кримінальним правом біоетичної концепції світосприйняття та розвитку суспільства, неухильне керівництво нею, включаючи забезпечення відповідності кримінально-правових принципів принципам біоетики. Такі координаційно-субординаційні відносини між біоетикою та кримінальним правом забезпечують одночасно як диференціацію так і інтеграцію їх положень. *Диференціація* проявиться у розмежуванні об'єктів, а відтак і понятійного апарату біоетики і кримінального права, що створить можливість виокремити кожен з цих галузей знання. *Інтеграція* проявиться в тому, що наука кримінального права залучатиме до свого понятійного апарату понятійний інструментарій біоетики, а принципи біоетики починають розглядатись як засади сучасного нормотворення у галузі кримінального права.

Розділ 2 «Зарубіжний досвід та практика Європейського суду з прав людини щодо реалізації принципів біоетики в кримінальному праві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Реалізація принципів біоетики в кримінальному праві країн романо-германської правової сім'ї» з'ясовано, що до найменш розв'язаних біоетичних проблем таких країн можна віднести:

1) визначення початку кримінально-правової охорони життя людини. У більшості країн світу (Азербайджан, Австрія, Бельгія, Грузія, Греція, Нідерланди, Данія, Канада, Литва, Молдова, Португалія, Сербія, Італія, Іспанія, Ізраїль, Уругвай, Фінляндія, ФРН, Швейцарія) традиційно забезпечено кримінально-правову охорону людини з моменту народження, початок якого встановлюється відповідно до національної доктрини кримінального права. Водночас законодавство Естонії, Польщі, Франції встановлює кримінально-правове забезпечення охорони життя людини з моменту зачаття (до народження), з одночасним дозволом переривання вагітності за певних умов;

2) часткове встановлення правового забезпечення використання нанотехнологій, яке запровадили Велика Британія, Німеччина та США. Однак у цих країнах відсутня кримінальна відповідальність за порушення законодавства в зазначеній сфері, що свідчить про неостаточне розв'язання біоетичних проблем;

3) правове регулювання сфери генної інженерії. В Європі підписаний єдиний на сьогодні міжнародний акт, що встановлює заборону клонування людини, – Додатковий протокол про заборону клонування людини (1998) до Конвенції Ради Європи про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (1997), в якому вперше законодавчо визначена позиція міжнародного співтовариства з проблеми клонування людини і заданий імпульс для подальшого розвитку цієї заборони на різних рівнях правового регулювання. Лише законодавство 11 держав (45 %) з 25 проаналізованих забезпечило повне правове регулювання цієї сфери, передбачивши не тільки відповідні регулятивні норми, але і кореспондуючі їм положення кримінального законодавства, що свідчить про реалізацію в останньому принципів біоетики. За способом правового забезпечення цієї сфери виділено три основні групи країн, законодавство яких містить: 1) спеціальний нормативний акт, яким встановлені правила діяльності в сфері генної інженерії, однак відсутня кримінальна відповідальність за порушення цих правил (Австрія, Бельгія, Данія, Польща); 2) спеціальний нормативний акт, а відповідальність за його порушення передбачена у кримінальному законодавстві (Грузія, Естонія, Словенія, Франція, ФРН, Японія); 3) кримінальну відповідальність за діяння в сфері генної інженерії, проте відсутнє відповідне позитивне (регулятивне) законодавство (Азербайджан, Сербія, Уругвай). У державах, де дозволено проводити терапевтичне клонування та досліді на ембріонах, передбачено віковий ценз для останніх – 14 днів з моменту їх формування. Виключенням є Франція, яка знизилася віковий ценз ембріонів до 8 днів; 4) презумпції незгоди на забір органного матеріалу в трансплантології, що свідчить про відповідність законодавчих положень у цій сфері принципам біоетики. Увагу приділено концептуальній проблемі в цій сфері – визначенню форми презумпції щодо розпорядження своїми органами після смерті (Бельгія, Білорусь, Ізраїль, Іспанія, Нідерланди); 5) доцільність позбавлення життя іншої людини на прохання (евтаназія, ортаназія, самогубство асистоване лікарем (САЛ)). У зарубіжній доктрині існує три основних підходи до визначення

правової природи цього діяння (в основному це держави романо-германської правової сім'ї) шляхом: 1) доповнення кримінального законодавства привілейованим складом кримінального правопорушення з пом'якшеною відповідальністю за позбавлення життя іншої людини на прохання; 2) легалізація евтаназії, ортаназії або САЛ з одночасним доповненням кримінального законодавства відповідними положеннями, які передбачають відповідальність за порушення в цій сфері, що також є свідченням реалізації принципів біоетики в кримінальному законодавстві наведених держав; 3) включення до числа вбивств без пом'якшуючих обставин.

Підрозділ 2.2 «Реалізація принципів біоетики в кримінальному праві країн англосаксонської правової сім'ї» присвячено аналізу застосування зазначених принципів у кримінальних законодавствах Великої Британії, США, Канади.

З'ясовано, що визначення початку кримінально-правового забезпечення життя людини з моменту зачаття закріплено США та Великою Британією. На відміну від Великої Британії, у більшості штатів США й Канаді існує заборона на проведення клонування та створення химер, що свідчить про реалізацію принципів біоетики в їх законодавстві. Щодо розв'язання такої біоетичної проблеми як позбавлення життя людини на прохання, найбільш біоетизованими є законодавства США та Канади, в яких легалізовано САЛ, евтаназію чи ортаназію. Законодавство Великої Британії у цьому сенсі не відповідає біоетичним принципам, визнаючи позбавлення життя на прохання вбивством.

Стосовно правового забезпечення трансплантології в США та Британії, які належать до країн презумпції згоди на забір органного матеріалу, а також Канади, законодавство якої у цій сфері містить презумпцію умовної згоди», то законодавство таких країн відповідає принципам біоетики. У сфері правового забезпечення нанотехнологій принципам біоетики частково відповідає законодавство Великої Британії та США, які розробили окремі нормативні акти, спрямовані на забезпечення безпеки у цій сфері, хоча і не запровадили кримінальну відповідальність за їх порушення.

Законодавство держав англосаксонської правової сім'ї є більш біоетизованим у порівнянні з країнами романо-германської правової сім'ї, адже біоетика є симбіозом природного та позитивного праворозуміння з пріоритетом в бік першого, а система англо-саксонського права вибудована на верховенстві саме природного права, тому природньо, що законодавство держав цієї правової сім'ї містить найбільшу кількість біоетичних положень.

У *підрозділі 2.3 «Практика Європейського суду з прав людини щодо реалізації принципів біоетики в кримінальному праві»* серед розглянутих біоетичних кримінально-правових проблем Європейським Судом з прав людини (ЄСПЛ) виокремлено проблеми визначення початку життя, яка взаємопов'язана з проблемою в галузі генної інженерії та правового забезпечення закінчення життя людини, які фактично зводяться до тлумачення ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Інші біоетичні кримінально-правові проблеми (визначення презумпції у трансплантології, використання нанотехнологій) не були предметом розгляду ЄСПЛ.

Проаналізовані рішення Суду за 2000–2019 рр. щодо основних біоетичних кримінально-правових проблем актуальних для України свідчать про їх недостатню вирішеність на національному рівні, зокрема: визначення початку життя людини на стадії ембріонального розвитку, що тісно пов'язана з проблемою клонування та проведення дослідів на ембріонах; закінчення життя особи на її прохання чи за рішенням суду. З'ясовано, що вирішення зазначених біоетичних проблем ЄСПЛ залежить від врегульованості чи неврегульованості цього питання національним законодавством відповідної держави. Але в будь-якому випадку ЄСПЛ спостерігає за дотриманням національної процедури та її відповідності положенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. При цьому, з метою забезпечення правосуддя, ЄСПЛ дозволяє відійти від національного законодавства і прийняти рішення засноване на принципах біоетики (справа: *Ada Rossi and Others v. Italy* 16 December 2008; *Gros v. Switzerland*, 30 September 2014.).

Інші дві біоетичні кримінально-правові проблеми (використання нанотехнологій та визначення презумпції в трансплантології) не були предметом розгляду ЄСПЛ, перша через її юридичну нерозробленість, друга, ймовірно, через її достатню врегульованість на національному рівні.

Розділ 3 «Гене́за реалізації принципів біоетики в кримінальному праві України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Вплив глобалізаційних процесів на біоетизацію кримінального права України»* зазначається, що підставами біоетизації слід вважати, по-перше, неповну відповідність існуючого закону про кримінальну відповідальність сучасним суспільним потребам, а відтак його неспроможність здійснити кримінально-правове забезпечення охорони безпеки існування суспільства в різних сферах його життєдіяльності; по-друге, неспинні процеси глобалізації як загального права, так і кримінального права зокрема.

Враховуючи наведене, до основних аргументів на користь біоетизації кримінально-правових норм можна віднести: 1) факт існування антиправа (викривлене праворозуміння та правозастосування), який змушує до пошуку засобів звуження сфери його негативного впливу на суспільство; 2) потребу в оновленні джерел права, що забезпечує осучаснення правових норм, які, у свою чергу, виступають джерелом правових законів; 3) необхідність формування правових законів, дотримання яких забезпечує належний правопорядок та безпеку існування екосистеми, складовою якої є людська спільнота; 4) доцільність виконання зобов'язань, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006), зокрема виконання рішень ЄСПЛ та використання його практики у правозастосовній діяльності. Існує принаймні дві умови забезпечення відповідності кримінального права України принципам біоетики: перша – раціональне запозичення позитивного зарубіжного досвіду біоетизації кримінального права (норми зарубіжного кримінального права щодо відповідальності за незаконне клонування людини, створення химер тощо); друга – інтенсифікація вітчизняних теоретичних розробок зазначеної проблематики.

Наголошено, що без врахування факторів глобалізації в організації й реалізації державної кримінальної політики неможливо «синхронізувати» національні засоби соціально-правового контролю над кримінальними правопорушеннями з міжнародними і, зокрема, загальноєвропейськими, підходами й стандартами. Тому дослідження розвитку кримінального права України в контексті загальносвітових процесів є актуальним завданням вітчизняної юридичної науки. Результати наукових розвідок в цьому напрямі повинні сприяти оновленню кримінально-правової теорії, подальшому приведенню вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність і практики його застосування у відповідність до загальновизнаних принципів й норм міжнародного права, підвищенню здатності національного кримінального права своєчасно відкликатись на зміни, що відбуваються в суспільно-політичному житті країни, європейського регіону й світу.

У підрозділі 3.2 *«Принципи біоетики в системі сучасного правотворення у сфері кримінального права України»* встановлено, що біоетизація кримінального права можлива тільки через проникнення в його механізм правотворення. Виділено три рівні правотворення в сфері кримінального права. Зазначена система рівнів правотворення та відображення в ній етапів реалізації принципів біоетики є алгоритмом сучасного правотворення в сфері кримінального права (біоетичний алгоритм правотворення).

Визначено етапи формування правового (біоетичного) закону на прикладі системи кримінального права та законодавства. Дотримання цього алгоритму – реалізації принципів біоетики – має ключове значення на етапі формування правосвідомості людини, тобто на *гносеологічному* рівні правотворення. Наголошується, що правосвідомість людини ґрунтується на надбанні її життєвого досвіду. Виокремлюються два рівні формування свідомості: суб'єктивний (на підставі суто внутрішнього світу людини) та об'єктивний (із врахуванням впливу на людину зовнішніх факторів). На *матеріальному* рівні відбувається практичне втілення (пробація) тих навичок, що сформувались у свідомості людини-юриста (у правозастосовній діяльності). Обґрунтовується, що біоетичні принципи, якими мають керуватись у своїй професійній діяльності юристи, це не лише уособлення справедливості, але й безпеки існування людства. Тому цілком логічним є слідування законам природи, що здатні врятувати людство від самознищення, яке вже розпочалося та невпинно продовжується. У цьому проявляється основне значення принципів біоетики на двох перших рівнях правотворення, у тому числі й у сфері протидії кримінальним правопорушенням. На підставі наведених біоетичних принципів фактично формується нове, чи, краще сказати, оновлене праворозуміння. *Завершальним* етапом (інституціональний) в системі правотворення є створення закону на підставі сформованої біоетичної свідомості, закріпленій у відповідній поведінці. Підкреслюється, що закон, сформований на принципах біоетики, є засобом правового забезпечення безпеки людства в будь-якій галузі, у тому числі в галузі протидії кримінальним правопорушенням.

Відповідно до принципів біоетики, перш ніж відкривати нове небезпечне знання, необхідно провести експертизу на дотримання такого потенційного знання біоетичним вимогам. У разі виявлення протиріччя нового знання хоча б одному біоетичному принципу, таке знання слід визнавати небезпечним та припинити його поширення у суспільстві. У цьому контексті йдеться як про безпосередні (близькі) наслідки використання такого нового знання, так і про віддалені його наслідки, про які у людства може не бути належної інформації (клонування людини, життєвий цикл химер, використання нанотехнологій).

Акцентується увага на зміні ставлення до правотворення у сфері кримінального права, яке сьогодні ґрунтується переважно на позитивіському типі праворозуміння. Обґрунтовується необхідність «переформатування» кримінального кодексу до потреб суспільства, що можливо лише за умов належного рівня біоетичної свідомості та переходу до біоетичного типу правотворення. Біоетичні засади є основою та мірою створення правового закону. В їх основі лежить принцип безпеки життєдіяльності, проте безпеки не лише для людини, а для всієї екосистеми. Створюючи законодавче забезпечення на підставі біоетичних принципів людство може забезпечити собі безпеку життєдіяльності в сучасному та майбутніх поколіннях.

У підрозділі 3.3 *«Роль принципів біоетики у кримінально-правовому забезпеченні протидії кримінальним правопорушенням»* біоетичні засади розглядаються як джерело творення кримінально-правових норм, що є основним елементом кримінально-правового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням, а останнє будучи заснованим на біоетичних засадах, обслуговуватиме усі рівні протидії кримінальним правопорушенням: а) загальносоціальний (здійснюється усіма соціальними та державно-правовими інституціями суспільства (інституціональний аспект), що об'єктивно забезпечують стримання проявів злочинності у соціально допустимих межах (функціональний аспект). Пріоритетним напрямом цього рівня протидії кримінальним правопорушенням є запобігання та реагування її кримінально протиправним проявам); б) спеціально-кримінологічний (здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами (інституціональний аспект) та є системою спеціально спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням та реагування на їх вчинення кримінологічних й організаційно-правових засобів та заходів (функціональний аспект). Характерним її проявом є створення та реалізація різнопланових програм протидії кримінальним правопорушенням на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях та проведення інших спеціально спрямованих на це заходів); в) кримінально-юстиційний (забезпечується виключно спеціально-уповноваженими органами кримінальної юстиції (інституціональний аспект) і здійснюється в межах процесуального провадження за фактом кримінального правопорушення та є сукупністю зусиль органів кримінальної юстиції, спрямованих на протидію кримінальним правопорушенням за двома напрямками (функціональний аспект): правове реагування на вчинені конкретні кримінальні правопорушення та запобігання новим кримінальним правопорушенням).

Механізм протидії кримінальним правопорушенням розглядається як механізм, який здатен реалізувати потенцію матерії кримінального права виконати свої завдання. Без реалізації цього механізму кримінальне право є «мертвим», оскільки самим своїм існуванням не здатне виконувати завдання, визначені в ч. 1 ст. 1 КК України. Роль принципів біоетики в кримінально-правовому забезпеченні протидії кримінальним правопорушенням можна розкрити через функції цього виду забезпечення її протидії, адже біоетичні принципи окрім того, що вони є фундаментом джерелом норм кримінального права, виконують гуманістичну, виховну, інформаційну, регулятивну функції, функцію нормативно-правового забезпечення охорони та захисту.

Завданням цього дослідження є не лише галузеве розв'язання актуальних біоетичних кримінально-правових проблем сучасності, а в цілому демонстрування формулювання засобів завдяки яким стане можливим попередити виникнення прогалин у нормативно-правовому забезпеченні користування новим, отриманим в майбутньому небезпечним знанням.

Розділ 4 «Реалізація принципів біоетики в положеннях Загальної частини Кримінального кодексу України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Реалізація принципів біоетики в інституті кримінального правопорушення» знайшли своє відображення п'ять біоетичних принципів, зокрема: *принципи раціоналізму та реалізму* проявляються у положеннях кримінального законодавства щодо визначення поняття кримінального правопорушення (ст. 11), диференціації видів кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості (ст. 12), стадій вчинення кримінального правопорушення (ст.ст. 14, 15), диференціації форм вини (ст.ст. 24, 25), від яких залежать форма і вид реагування держави на вчинене діяння. Зазначені принципи також визначають сутність і зміст співучасті у вчиненні кримінального правопорушення та диференціацію відповідальності співучасників у залежності від їх ролі у його вчиненні (ст. 26–28). Принцип *альтруїзму*, як благоговіння перед життям, проявляється в застосуванні кримінальної відповідальності виключно щодо винуватої у вчиненні кримінального правопорушення особи, можливості уникнути такої відповідальності у разі добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця (ч. 2 ст. 17), визначення осудності/неосудності та настання правових наслідків неосудності у виді застосування примусових заходів медичного характеру, оскільки така особа потребує лікування, а не погіршення і без того низької якості її життя шляхом покарання; у визначенні мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК України) тощо. Слід зазначити, що у співвідношенні кримінального правопорушення із засобами кримінально-правового реагування на його вчинення достатньо наглядно прослідковується реалізація біоетичних принципів *рівноваги* та *раціоналізму*. Проявом першого з них є обмеження чи позбавлення певних прав правопорушника у відповідь на порушені ним права іншої особи. Прояв другого принципу відображений ще в канонах природного за своїм змістом римського права: *nullum crimen sine lege, nullum poena sine lege*. Своєрідним показником дотримання вже названих принципів біоетики в положеннях кримінально-правового інституту покарання є відповідність його положень принципу *безпеки життєдіяльності*, який через це можливо вважати наскрізним біоетичним принципом.

Наголошено, що з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (2018) кримінальний проступок «розчинився» в КК України, оскільки до цієї категорії було віднесено кримінальне правопорушення за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 КК України). На підставі викладеного зроблено висновок про відповідність ідеї виокремлення кримінального проступку принципам біоетики шляхом прийняття нового нормативного акту з виділенням розділу в чинному КК України.

У підрозділі 4.2 «*Реалізація принципів біоетики в інституті обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння*» констатується, що у цьому інституті, закріпленому в розділі VIII Загальної частини КК України, загалом реалізовані наступні біоетичні принципи: *раціоналізму, альтруїзму, реалізму, рівноваги*. Саме через це вказаний інститут забезпечує збереження правопорядку за участі пересічних громадян, а відтак, і забезпечення безпеки суспільства та окремих його представників від неправомірних дій окремих осіб чи деструктивних проявів з боку джерел підвищеної небезпеки або сил природи, у чому проявляється наскрізний біоетичний принцип *безпеки життєдіяльності*.

Ще один такий принцип, а саме – *раціоналізму*, реалізовано через суспільну корисність цих діянь і відповідно виключення кримінальної відповідальності за їх вчинення. Відповідність визначених у законі обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, біоетичному принципу *альтруїзму* проявляється у тому, що останні є проявом прагнення людини встановити справедливість, вчинити добро, що по-суті є проявом любові до ближнього, справжнім проявом людяності. Принцип *рівноваги* при цьому, проявляється в адекватній оцінці державою вчиненого особою діяння: не віднесення його до числа кримінальних правопорушень, а навпаки, визнання такого діяння соціально корисним. Відповідно і реакція держави на його вчинення відрізняється від реакції на вчинене кримінальне правопорушення.

У підрозділі 4.3 «*Реалізація принципів біоетики в інституті засобів кримінально-правового характеру*» їх реалізація в основному розглянута через біоетичні принципи *раціоналізму, альтруїзму, реалізму, рівноваги та екоцентризму*. Сукупність визначених у законі заходів кримінально-правового реагування, а насправді – засобів такого реагування, узагальнено можливо уявити наступним чином: 1) звільнення від кримінальної відповідальності; 2) кримінальна відповідальність; 3) засоби кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб; 4) примусові засоби виховного характеру та примусові засоби медичного характеру щодо осіб, які не є суб'єктами кримінального правопорушення.

Аргументовано висновок, що в *інституті звільнення від кримінальної відповідальності* (Розділ IX) у рівній мірі реалізовано біоетичні принципи *раціоналізму, альтруїзму та рівноваги*, що проявляється в обов'язковому врахуванні при здійсненні такого звільнення ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння та особистості суб'єкта його вчинення, а також у виборі замість кримінальної відповідальності такого засобу кримінально-правового реагування, що не тягне суттєвих обмежень статусу особи.

Далі зазначається, що в *інституті кримінальної відповідальності* (розділи Х–XIV, XV), який у свою чергу поділяється в законі на низку більш дрібних інститутів: покарання та його призначення; звільнення від покарання; звільнення від відбування призначеного покарання – в основному реалізовано наступні біоетичні принципи: *раціоналізму, альтруїзму, рівноваги та реалізму*.

При цьому доведено, що наявність у законі підінституту загальної конфіскації суперечить усім біоетичним принципам, що зумовлює необхідність його виключення з кримінального права України.

Окремо в підрозділі аналізується відповідність принципам біоетики такого кримінально-правового явища, як судимість (ст.ст. 88–91 КК України). Робиться висновок, що в зазначених положеннях закону в повній мірі реалізовані положеннях лише принципів *раціоналізму та альтруїзму*. Принципи *реалізму та рівноваги* реалізовано не повністю. Вказаний висновок підтверджується аналізом ч. 3 ст. 88 та ст.ст. 89–91 КК України, в яких судимість пов'язується виключно з покаранням, а не з засудженням особи обвинувальним вироком суду, тобто з кримінальною відповідальністю. Вказане призводить до того, що засуджена без призначення покарання особа вважається не судимою, а це, по-перше, не відповідає природі засудження; по-друге, створює ілюзію повної безкарності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що не сприяє запобіганню нових кримінальних правопорушень. Підтримуються відповідні зміни до кримінального законодавства, спрямовані на повну реалізацію в ньому біоетичних принципів реалізму та рівноваги.

Щодо реалізації принципів біоетики у відносно новому для України інституті *засобів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб* (розділ XIV-I) висловлено думку, що в цих засобах у повній мірі відбиваються біоетичні принципи *раціоналізму, альтруїзму та рівноваги*. Разом з тим, серед підстав застосування цих засобів відсутнє посилання на вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, що засвідчує недостатню реалізацію принципу *екоцентризму* в зазначеній сфері. Обґрунтовано доцільність розширення підстав для застосування цих засобів, шляхом їх доповнення вказівкою на кримінальні правопорушення проти довкілля.

З'ясовано стан реалізації принципів біоетики в інститутах *примусових засобів кримінально-правового характеру, що застосовуються до не суб'єктів кримінального правопорушення* (п. 1, 3 ст. 93; ч. 2 ст. 97; ч. 2 ст. 105 КК України) та зроблено висновок що в таких інститутах у рівній мірі реалізовано принципи *альтруїзму, раціоналізму, реалізму та рівноваги*.

На завершення робиться висновок, що належна реалізація принципів біоетики в більшості інститутів, відображених у Загальній частині КК України, свідчить про те, що незважаючи на складну історію свого розвитку, зумовлену несприятливими умовами минулого, вітчизняна кримінально-правова думка зберегла свою природно-правову парадигму, основу якої складають біоетичні за своїм характером ідеї гуманізму та справедливості, що є важливою передумовою біоетизації його Особливої частини.

Розділ 5 «Реалізація принципів біоетики в положеннях Особливої частини Кримінального кодексу України» складається з чотирьох підрозділів.

Підрозділ 5.1 «Реалізація принципів біоетики в інституті кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи» складається з трьох підрозділів, у яких обґрунтовано пропозиції із розв'язання біоетичних кримінально-правових проблем, що стосуються зазначеного інституту.

У підрозділі 5.1.1 *«Визначення початку життя людини та встановлення його кримінально-правового забезпечення»* аргументовано доцільність вважати, що життя людини, як об'єкта кримінально-правової охорони, розпочинається з 15 дня розвитку її ембріону, а саме – з початку формування людини як живого організму. Визнання початком кримінально-правового забезпечення охорони життя людини на такому ранньому етапі її розвитку, дозволить захистити кримінально-правовими засобами геном людини від втручань у нього з метою досліджень або з будь-якою іншою метою. При цьому, при використанні ембріона людини на стадії його розвитку до 15 днів, такого втручання не буде, адже в цей період організм людини ще не сформовано. Окрім зазначеного, вказана пропозиція надає можливість знайти компроміс між дотриманням прав жінки та ембріону, який певний час перебуває її невід'ємною частиною.

У дослідженні поділяється думка фахівців, що з 15 дня після запліднення існування ембріону людини дорівнює життю народженої людини і набуває цінності, яка потребує забезпечення її охорони кримінально-правовими засобами. Акцентовано увагу, що кримінально-правова охорона початку життя людини з 15 дня після зачаття може поширюватись лише на ембріонів, створених у природний спосіб. Клоновані ембріони людини не являють собою цінності в контексті людської істоти, принаймні на даному етапі розвитку людства, тому вони не потребують забезпечення кримінально-правової охорони. Більше того, такі ембріони підлягають знищенню протягом перших 14 днів їх існування, оскільки подальший їх розвиток може становити загрозу для людей, як біологічного виду.

Перенесення кримінально-правової охорони життя людини на таку ранню стадію розвитку організму відповідатиме біоетичним принципам *реалізму та раціоналізму, безпеки життєдіяльності, альтруїзму, екоцентризму та рівноваги*, що, зокрема, підтверджено результатами проведеного у ході дослідження опитування медичних працівників, з яких 64 % посилаючись на європейський досвід у цій сфері, вважають за необхідне перенесення такої охорони на більш ранню стадію формування людини.

Підрозділ 5.1.2 «Удосконалення кримінально-правового врегулювання позбавлення життя людини на прохання» присвячений обґрунтуванню доцільності легалізації позбавлення життя людини на прохання за виключних обставин, відповідатиме біоетичним принципам *транспарентності, реалізму, раціоналізму, безпеки життєдіяльності, альтруїзму, рівноваги*. Легалізація позбавлення життя на прохання самого носія життя або уповноважених осіб у виключних випадках покладе край ототожненню цього явища з убивством та застосуванню аналогії у вказаній сфері. Зазначене сприятиме дотриманню не лише принципів біоетики, але й принципів кримінального права, зокрема

принципів справедливості, гуманності, співрозмірності кримінально-правового реагування з вчиненим правопорушенням тощо. Доцільність запропонованих змін до законодавства підтверджується проведенням опитуванням фахівців-правників та медиків, з яких 87 % підтвердили раціональність легалізації позбавлення життя на прохання у виключних випадках за спеціальною процедурою, передбаченою законом.

У підпідрозділі 5.1.3 «Удосконалення кримінально-правового забезпечення у сфері трансплантології та генної інженерії» доводиться, що в якості одного з факторів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері трансплантології слід залишити презумпцію незгоди особи на використання її органів або матеріалів після її смерті. За наявності такої презумпції, використання органного матеріалу стане можливим лише за наявності згоди на це уповноважених осіб. «Напрацювання» громадянами переконання в необхідності надання такої згоди як елемента комплексної соціальної політики, спрямованої на формування громадянської свідомості, є однією з детермінант зниження загального рівня вчинення кримінальних правопорушень та запорукою морального розвитку громадянського суспільства і розвитку громадянської відповідальності кожного окремого громадянина. Такий підхід відповідає біоетичним принципам *транспарентності, реалізму, раціоналізму, безпеки життєдіяльності, альтруїзму та рівноваги*. За результатами проведеного опитування на підтримку презумпції незгоди на посмертне надання органного матеріалу виступило 67 % опитаних юристів і лише 19 % медичних працівників. Останнє засвідчує, що презумпція згоди є більш зручною для медичних працівників.

У підрозділі 5.2 «Реалізація принципів біоетики в інституті кримінальних правопорушень проти трудових прав людини, проти громадської безпеки та безпеки виробництва» встановлено, що розвиток виробництва та використання нанотехнологій, створив новий напрям безпеки – нанонебезпеку – вплив нанотехнологій на навколишнє середовище та безпеку життєдіяльності. Одним з важливих акцентів нанобезпеки, стало освітлення проблеми відсутності поінформованості самих виробників продукту в цій галузі, працюючих в ній осіб та населення взагалі щодо користі нанотехнологій та щодо потенційної небезпеки частинок нанодіапазону. По-друге, слід враховувати ймовірний вплив нанотехнологій на навколишнє середовище. Сьогодні в світі взагалі та в Україні зокрема, активно формуються ринки нанотоварів та нанопослуг, тому важливим аспектом є надання максимально повної, правдивої та адекватної інформації, оскільки обізнаність населення є вкрай недостатньою.

Однак використання нанотехнологій у багатьох сферах людської діяльності здатне призвести до порушення трудових прав людини, створення загрози громадській безпеці та безпеці виробництва. Зазначена діяльність потребує постійного моніторингу та контролю, а на випадок порушення правил поведінки з нанотехнологіями та матеріалами – державного реагування, у тому числі й засобами кримінально-правового характеру. Доводиться, що доцільність правового забезпечення нанотехнологій, ґрунтується на реалізації наступних біоетичних принципів: *транспарентності, раціоналізму, безпеки життєдіяльності, екоцентризму та обмежень*.

Правове врегулювання цієї галузі в Україні наразі відсутнє, що створює величезну небезпеку для здоров'я та життя людини. А відтак, 78 % опитаних юристів та 81 % медичних працівників підтвердили доцільність розроблення національних стандартів дотримання безпеки у сфері використання нанотехнологій та доповнення КК України положеннями щодо відповідальності за їх порушення. Виходячи з викладеного, запропоновано зміни до КК України за двома групами. Одна містить суто нові склади, які передбачають відповідальність за порушення норм в сфері нанотехнологій. Інша – містить нове, удосконалене тлумачення «старих» складів кримінальних правопорушень, з урахуванням положень «позитивного» закону з позиції *de lege ferenda*.

У підрозділі 5.3 «Реалізація принципів біоетики в інституті кримінальних правопорушень проти безпеки людства» зазначається, що у ході дослідження виявлено біоетичні кримінально-правові проблеми, здатні вплинути на стан безпеки існування не лише населення України, але і всього людства. Аргументовано, що внесення необхідних доповнень до кримінального законодавства забезпечить його відповідність таким принципам біоетики як: *транспарентності, реалізму, безпеки життєдіяльності, альтруїзму, екоцентризму, рівноваги та обмежень*. Сутність таких доповнень полягає в доцільності запровадження кримінальної відповідальності за проведення репродуктивного клонування людини; створення гібридних видів живих істот (хімер); проведення будь-яких дослідів над клонованими ембріонами людей чи химерами; переміщення через митний кордон України клонованих ембріонів тощо. Відповідні склади кримінальних правопорушень, враховуючи їх особливий предмет, запропоновано розмістити в розділі XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Одночасно із наведеними пропозиціями, доцільно внести відповідні зміни до Закону України «Про заборону проведення терапевтичного клонування людини» (2004), які заповнять наявні прогалини в ньому, що сприятиме ефективному застосуванню цього закону. Зокрема, вказане дозволить розмежувати два види клонування та при системному тлумаченні законодавства дозволить забезпечити понятійну чистоту і відобразити позицію національного законодавця щодо дозволу терапевтичного клонування людини в Україні. Розширеного тлумачення у розділі XX Особливої частини КК України може потребувати і ст. 439 КК України «Застосування зброї масового знищення», до сфери дії якої може, за потреби, бути включена зброя, створена з використанням нанотехнологій.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та практики його реалізації розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу науково-прикладну проблему: розроблення теоретичних засад та внесення обґрунтованих пропозицій щодо практики реалізації принципів біоетики в кримінальному праві України. На основі цього сформульовані висновки і пропозиції щодо біоетичного вектору

розвитку доктрини кримінального права, удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування, наслідком чого має стати підвищення ефективності забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, а також утвердження національної системи права, виходячи із європейських традицій законотворення. Найголовніші з них такі:

1. Методологічною основою дослідження обрано філософію екоцентризму, яка має стати сучасною парадигмою відображення дійсності та ставлення до оточуючого світу, що здатна забезпечити безпеку існування планетарної екосистеми, включаючи людство. Передумовою вибору теми дослідження постали «трагічна діалектика» та екзистенціалізм, основною тезою яких є констатація нездатності сучасного суспільства використовувати науково-технічний прогрес виключно в інтересах збереження екосистеми планети Земля. Обґрунтовано необхідність переходу людства на шлях коеволюції, тобто відмови від домінуючої досі традиції керування природою і звернення до традиції співпраці із нею.

Методику дослідження становить трирівнева система наукового пізнання, яку складають: фундаментальний, загальнонауковий та конкретно-науковий рівні, на кожному з яких застосовується сукупність відповідних методів. Крім того, для з'ясування змісту біоетики та її взаємозв'язку з іншими формами знання, використано гештальт-підхід і феноменологію у якості додаткових засобів пізнання. Дослідження здійснено з додержанням діалектичної парадигми мислення, у тому числі з використанням ідеалістичної діалектики як засобу пізнання.

2. У кримінально-правовій літературі біоетиці, її принципам та проблемам приділено недостатньо уваги. Цей факт пов'язаний із новизною досліджуваної тематики, дискусії навколо якої можна спостерігати переважно в наукових колах з біоетики, філософії та медицини. Незначна кількість наукових публікацій щодо біоетичних аспектів кримінального права та кримінології, здійснених вітчизняними дослідниками, не зачіпають зазначеної проблематики. У єдиній зарубіжній докторській дисертації, присвяченій взаємозв'язку медичної біоетики з кримінальним правом (Н. Крилова, Москва, 2006), йдеться про біоетику у її вузькому значенні (медична деонтологія), що значно применшує її значення в сфері правотворення; в такому значенні біоетика не розглядається як складова концепції дуалістичного праворозуміння, а відтак і джерело для норм кримінального права.

У результаті дослідження виявлено низку біоетичних проблем, що потребують розв'язання засобами кримінально-правового характеру.

3. На основі визначення глобальної біоетики як міжгалузевого знання щодо правил співіснування людини з іншими елементами екосистеми та організації життєдіяльності суспільства за вказаними правилами з метою збереження життя на Землі, запропоновано доктринальні дефініції основних принципів біоетики як підґрунтя нормотворчості, у тому числі і в галузі кримінального права. Такими принципами пропонується вважати:

– *екоцентризм*, що означає дотримання людством екоцентричної філософії розвитку замість антропоцентричної, яка проголошуючи людину найвищою

цінністю фактично сприяє вседозволеності останньої по відношенню до інших елементів екосистеми, що веде до знищення всього живого на Землі, у тому числі й самого людства;

– *альтруїзм*, що передбачає пріоритет інтересів всіх людей і, більш того, *всього живого* на землі;

– *транспарентність*, що передбачає відкрите національне та міжнародне обговорення проектів, пов'язаних з суттєвим негативним впливом на екосистему з можливістю блокування реалізації таких проектів;

– *раціоналізм*, що означає розумну, обґрунтовану та послідовну поведінку людей, як елементів екосистеми, щодо останньої;

– *рівновагу*, що передбачає дотримання в процесі життєдіяльності закладеного природою балансу між елементами екосистеми;

– *обмеження*, що означає обережність при відкритті нового небезпечного знання і полягатиме у: а) наданні йому гласності; б) за потреби проведення довгострокових досліджень, які відповідатимуть суті нового знання (за необхідності можуть тривати декілька поколінь); в) донесенні до суспільства можливих негативних наслідків відкриття небезпечного знання. У разі виявлення негативного потенціалу знання, виробництво його чи використання має бути зупинено;

– *безпеки життєдіяльності*, який означає, що все безпечне для екосистеми має «право на існування»;

– *реалізму*, що означає необхідність при прийнятті важливих рішень враховувати можливості реалізації таких рішень.

На підставі наведеної сукупності біоетичних принципів фактично формується нове/оновлене праворозуміння. Правосвідомість особи, зрощена на біоетичних принципах, неодмінно буде продукувати і відповідні – правові, біоетичні норми кримінального права та положення закону. Зазначені принципи функціонують одночасно і взаємодіють між собою за правилами координації та субординації. Усі перераховані принципи біоетики є важливими, а порядок їх розташування умовний.

4. Принципи біоетики фактично є загальноправовими принципами, які знаходять своє відображення у галузевих принципах кримінального права, акумулюють у собі наявні інтереси та потреби суспільства, містять синтез знань природничих та гуманітарних наук, виступають орієнтирами формування права, у тому числі й кримінального, є системою координат для формування кримінально-правових норм. Біоетичні принципи у кримінальному праві слід розуміти як першооснови, підґрунтя, моральну базу, основне джерело норм матеріального права. Такі біоетичні принципи дозволяють створити нову, необхідну за сучасних потреб систему координат, задати новий біоетичний вектор відповідно до якого має розвиватись кримінальне право та законодавство, а засновані на таких принципах кримінально-правові норми, відображені у правових законах, складуть ефективне кримінально-правове забезпечення протидії кримінальним правопорушенням та сприятимуть формуванню сучасної кримінально-правової політики.

5. На основі аналізу досвіду реалізації принципів біоетики в кримінальному праві романо-германської та англосаксонської правових сімей, які є найбільш наближеними до національної системи права встановлено, що відображенням біоетичних принципів в положеннях зарубіжного законодавства можна вважати: 1) визначення кримінально-правового забезпечення життя людини з моменту зачаття (Велика Британія, Естонія, Франція, Польща, США); 2) заборону проведення клонування людини та створення химер, а також введення деякими державами кримінальної відповідальності за порушення законодавства в цій сфері (майже всі аналізовані держави Європи, а також Канада та майже всі штати США); в державах, які дозволяють терапевтичне клонування, передбачено віковий ценз для ембріонів людини, на яких дозволяється проводити дослідження – 14 днів з моменту їх створення; 3) передбачення можливості припинення життя на прохання в одній із його форм (евтаназія, ортаназія, САЛ, привілейований склад кримінального правопорушення) (Азербайджан, Австрія, Бельгія, Грузія, Данія, Ізраїль, Канада Литва, Молдова, Нідерланди, Франція, ФРН, Польща, Сербія, США, Швейцарія); 4) передбачення в правовому забезпеченні трансплантології в більшості держав презумпції незгоди на посмертний забір органного матеріалу; 5) правове забезпечення нанотехнологій позитивним законодавством (Велика Британія, ФРН, США).

Такий досвід використано для розв'язання аналогічних біоетичних кримінально-правових проблем в українському кримінальному праві.

6. Досліджено порактику ЄСПЛ щодо реалізації принципів біоетики у кримінальному праві (переважно Судом розглядались справи про визначення початку забезпечення охорони життя людини, проведення дослідів на ембріонах людини та припинення життя). У питаннях правової регламентації початку/закінчення життя ЄСПЛ в основному підтримує позицію національного законодавства, якщо вона не суперечить принципу верховенства права та аналізує національне законодавство країни заявника в процесі розгляду його заяви на предмет дотримання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), в якій вже закладено біоетичні принципи. Відтак національне законодавство, в тому числі у сфері кримінального права, має ґрунтуватись на цих засадах. Неоднозначна практика ЄСПЛ щодо тлумачення ст. 2 Конвенції (право на життя), надає можливість національному правозастосовачу також приймати рішення керуючись не тільки буквою закону, але принципами біоетики – принципом верховенства права (справа «Gard and Others v. the United Kingdom» (2017)). У питаннях правової регламентації початку життя та його закінчення ЄСПЛ в основному підтримує позицію національного законодавства, якщо вона не суперечить принципу верховенства права, а визначення вікового цензу піддослідного ембріону людини (14 днів), дозволяє встановити початок кримінально-правового забезпечення життя людини з моменту зачаття, а конкретніше – з 15 дня створення зиготи.

7. Визначено вплив глобалізаційних процесів на біоетизацію кримінального права України, підставами якої є: 1) невідповідність існуючого кримінального закону сучасним потребам суспільства, а відтак неспроможність закону здійснити забезпечення кримінально-правової охорони безпеки існування суспільства в

різних сферах життєдіяльності; 2) неспинні процеси глобалізації як загального права, так і кримінального права зокрема. Основними аргументами її є: а) необхідність формування правового кримінального закону, б) виконання міжнародних зобов'язань України. Умовою є раціональне запозичення позитивного досвіду, поряд із застосуванням власних доктринальних розробок.

8. Процес «проникнення» принципів біоетики до кримінального права України розкривається через його підстави та умови і здійснюється через наявний механізм правотворення у сфері кримінального права. Завершується аналіз вказаної генези демонстрацією значення принципів біоетики в кримінальному праві через механізм кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням як механізму реалізації потенції кримінального-правових норм, створених на підставі біоетичних принципів, виконувати своє основне завдання – протидіяти кримінальним правопорушенням з метою правового забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина, а відтак забезпечувати безпеку існування суспільства.

9. Доведено, що кримінальне право, відображенням якого є закон, є найважливішою галуззю права, бо воно є засобом забезпечення найвищого соціального блага – соціального порядку, сприятливого для безпеки людини, і зокрема, безпечного її життя. Біоетизація кримінального права здійснюється через запровадження принципів біоетики до механізму правотворення в галузі кримінального права. Виділено три рівні правотворення у сфері кримінального права: 1) гносеологічний, 2) матеріальний, 3) інституціональний. Зазначена система рівнів правотворення та відображення в ній етапів реалізації принципів біоетики є біоетичним алгоритмом сучасного правотворення у сфері кримінального права. Біоетичні принципи реалізуються на кожному наведеному рівні. Вказаний алгоритм правотворення є універсальним і може використовуватися не тільки в системі кримінального права, але й у інших галузях права.

Користування цим алгоритмом здатне забезпечити безпеку існування всієї екосистеми, принаймні в межах України. До наближених результатів можна віднести передусім зниження рівня кримінальних правопорушень за рахунок створення такого кримінального-правового забезпечення, яке буде задовольняти реальні, актуальні потреби суспільства, тобто кримінальне законодавство не тільки *de jure*, але і *de facto* буде виконувати завдання закріплені в ч. 1 ст. 1 КК України.

10. Механізм протидії кримінальним правопорушенням розглядається як механізм, який здатен реалізувати потенцію матерії кримінального права виконати свої завдання. Біоетичні принципи виконують гуманістичну, виховну, інформаційну, регулятивну функції, функцію нормативно-правового забезпечення охорони й захисту та розглядаються як джерело творення кримінально-правових норм, що є основним елементом кримінально-правового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням, а останнє будучи заснованим на біоетичних засадах, обслуговуватиме усі рівні такої протидії: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та кримінально-юстиційний.

Механізм протидії кримінальним правопорушенням розглядається як механізм, який здатен реалізувати потенцію матерії кримінального права виконати свої завдання. Без реалізації цього механізму кримінальне право є «мертвим», оскільки самим своїм існуванням не здатне виконувати завдання, визначені в ч. 1 ст. 1 КК України. Реалізація принципів біоетики в кримінальному праві України та його засіб реалізації – механізми протидії кримінальним правопорушенням надасть можливість попередити виникнення прогалин у нормативно-правовому забезпеченні користування новим, отриманим в майбутньому небезпечним знанням.

11. Досліджено реалізацію принципів біоетики в основних інститутах Загальної частини кримінального законодавства:

а) «кримінальне правопорушення» (розділи III–VII КК України), в якому окрім наскрізних біоетичних принципів транспарентності та безпеки життєдіяльності, знайшли свої відображення принципи: альтруїзму, раціоналізму, реалізму та рівноваги. У найбільшій кількості положень закону відображений принцип раціоналізму – 83 % норм, реалізму – 65 %, альтруїзму – 52 %, рівноваги – 9 %;

б) «обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» (розділ VIII КК України) – реалізовані такі біоетичні принципи: раціоналізму – 100 %, альтруїзму – 75 %, реалізму, рівноваги – 50 %;

в) «заходи кримінально-правового характеру» (розділи IX–XV КК України) – в основному представлений через принцип раціоналізму – 94 %, альтруїзму – 96 %, реалізму – 32 %, рівноваги – 94 % та екоцентризму – 25 %.

Загалом *принцип безпеки життєдіяльності* реалізовано у всіх положеннях вказаних інститутів. *Принцип раціоналізму* найбільше реалізований у нормах інституту обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а найменше – в інституті кримінального правопорушення. *Принцип реалізму* найбільше реалізований в положеннях інституту обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а найменше – в інституті заходів кримінально-правового характеру. *Принцип альтруїзму* в інституті обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння реалізовано найбільше. Біоетичний *принцип рівноваги* найбільше реалізовано в інституті засобів кримінально-правового реагування, з одночасною найменшою концентрацією положень, в яких він відображений в інституті кримінального правопорушення. Майже нереалізованим біоетичним принципом у Загальній частині КК України є *принцип екоцентризму*, що підтвердило гіпотезу про антропоцентричне спрямування положень Загальної частини КК України. Оскільки положення цієї частини Кодексу не протирічать цьому принципу, вони мають право на існування, хоч і потребують удосконалення.

Положення Загальної частини КК України, в цілому, відповідають наявним принципам біоетики, водночас суперечить повністю всім біоетичним принципам тільки ст. 59 КК України (Конфіскація майна), що складає 0,8 % від усіх статей Загальної частини КК України.

12. Щодо положень Особливої частини КК України, встановлено повну реалізацію в них біоетичних принципів *реалізму, раціоналізму, безпеки життєдіяльності та альтруїзму*. В дещо меншому обсязі положень цієї частини відображено *принцип рівноваги*. З'ясовано, що в Особливій частині КК України недостатньо реалізовано *принципи екоцентризму, транспарентності та обмежень*. Крім того, встановлена наявність законодавчих «прогалин» в Особливій частині Кодексу, пов'язаних із сучасними біоетичними кримінально-правовими проблемами.

13. До числа сучасних біоетичних кримінально-правових проблем, пов'язаних з відкриттям небезпечного знання в різних сферах об'єктивної дійсності, віднесено: необхідність перенесення моменту кримінально-правового забезпечення охорони початку життя людини на більш ранню стадію розвитку організму людини; визначення презумпції на посмертне розпорядження органами та тканинами; неупорядковане використання нанотехнологій; незаконне проведення експериментів над геномом людини.

14. Запропоновано шляхи розв'язання біоетичних кримінально-правових проблем через створення теоретичних моделей відповідних кримінально-правових норм та деяких інших законодавчих актів, спрямованих на забезпечення їх відповідності біоетичним засадам нормотворення, зокрема:

1) у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992):

встановити кримінально-правове забезпечення охорони життя людини з 15 дня розвитку зиготи людини тобто з моменту початку формування людини як живого організму;

ст. 3 доповнити абзацом: «початок життя людини – визначається з 15 дня формування зиготи»;

абз. 1 ст. 50 викласти в наступній редакції:

«Стаття 50. Добровільне штучне переривання вагітності.

Операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 14 днів»;

2) у Законі України «Про заборону репродуктивного клонування людини» (2004) уточнити поняття «клонування» шляхом включення до нього усіх наявних методів проведення клонування;

уточнити поняття «ембріон людини» в контексті цього закону таким пропонується вважати біологічну субстанцію, що виникла в результаті розвитку зиготи на п'ятнадцятий день існування останньої та не перевищила восьми тижнів свого розвитку; роз'яснено поняття «репродуктивне клонування», які сприятимуть встановленню кримінальної відповідальності за порушення вимог цього закону;

3) в правовому забезпеченні трансплантології залишити презумпцію незгоди, оскільки саме така позиція держави, за умов комплексної соціальної політики, спрямованої на формування відповідної свідомості суспільства, може бути однією з детермінант зниження загального рівня вчинення кримінальних правопорушень та запорукою морального розвитку громадянського суспільства;

4) внести зміни до КК України:

а) до розділу IX включити статтю:

«Порушення правил поводження з наноматеріалами.

1. Порушення встановлених законом правил поводження з наноматеріалами, - карається...

2. Діяння, передбачені частиною 1 цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, - карається...»

б) до розділу X включити статтю:

«Порушення правил нанобезпеки.

1. Порушення на виробництві правил нанобезпеки, особою, яка зобов'язана їх дотримуватись, якщо це **створило загрозу** загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, - карається....

2. Ті самі діяння, якщо вони **спричинили загибель** людей або інші тяжкі наслідки, - карається...»

За класифікацією діяння передбачені ч.1 цих кримінальних правопорушень пропонується віднести до нетяжких злочинів. Діяння, передбачені ч.2 – до особливо тяжких злочинів.

в) до розділу XX включити статті:

«Проведення репродуктивного клонування людини.

1. Створення в різний спосіб ембріону людини з метою вирощування з нього людини, яка містить в собі генотип ідентичний генотипу іншої живої або мертвої людини, – карається....

2. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті за попередньою змовою групою осіб, – карається....

3. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті у складі організованої групи, – карається....»;

«Створення гібридних видів живих істот (химер).

1. Створення в різний спосіб гібридних ембріонів (химер), – карається...

2. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті за попередньою змовою групою осіб, – карається....

3. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті у складі організованої групи, – карається....»;

«Проведення будь-яких дослідів над клонованими ембріонами людини, людьми чи химерами.

1. Проведення будь-яких дослідів над клонованими ембріонами людини, клонованими людьми чи химерами після їх народження, – карається...

2. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті за попередньою змовою групою осіб, – карається....

3. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті у складі організованої групи, – карається....»;

«Переміщення через митний кордон України клонованих ембріонів, химер.

1. Переміщення через митний кордон України клонованих ембріонів, химер – карається....

2. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті за попередньою змовою групою осіб, – карається....

3. Вчинення дій передбачених в частині 1 цієї статті у складі організованої групи, – карається...».

За класифікацією діяння передбачені ч. 1 цих кримінальних правопорушень пропонується віднести до нетяжких злочинів, а ч. 2 – до особливо тяжких злочинів;

г) удосконалити положення КК України шляхом нового, розширеного тлумачення їх диспозицій, зокрема: ст. 172 «Грубе порушення законодавства про працю», ст. 173 «Грубе порушення угоди про працю», ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення» КК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Триньова Я. О. Біоетичні проблеми кримінального права України : монографія. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 398 с.

Рецензії:

Музиченко П. Ф. Біоетичні проблеми кримінального права України. *Лікарська справа*. 2015. № 3–4. С. 159–162.

Стрельцов Є. Л. Біоетичні проблеми кримінального права України. *Юридична Україна*. 2015. № 1. С. 79–81.

Тихий В. П. Біоетичні проблеми кримінального права України. *Право України*. 2015. № 1. С. 191–195.

2. Trynova Y. Bioethics and Law: some interaction aspect (overview) : monograph. Dusseldorf : Lambert Academic Publishing, 2017. 88 p.

3. Триньова Я. О. Біоетика кримінально-правового забезпечення протидії злочинності : монографія. Харків. Право, 2019. 536 с.

Рецензії:

Кузнецов В. В. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності: напрями біоетизації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. Т. 18. № 2. С. 133–135.

Вереша Р. В. Біоетизація кримінального права. *Юридична Україна*. 2019. № 7. С. 57–59.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Триньова Я. О. Ототожнення «Позбавлення життя іншої людини з жалю до неї» з ейтаназією, ортаназією та самогубством асистованим лікарем та його соціально-правові наслідки. *Публічне право України*. 2011. № 4. С. 144–151.

2. Триньова Я. О. Теоретична модель проекту закону «Про право людини на гідну смерть». *Європейські перспективи*. 2011. № 4. Ч. 3. С. 126–130.

3. Триньова Я. О. Особливості об'єктивних ознак «Позбавлення життя іншої людини на її прохання». *Європейські перспективи*. 2012. № 1. Ч. 1. С. 159–164.

4. Триньова Я. О. Методика сучасного наукового дослідження в галузі кримінального права. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3 (60). С. 327–337.
5. Триньова Я. О. Правове врегулювання позбавлення життя на прохання: зарубіжний досвід. *Наше право*. 2012. № 3. Ч. 2. С. 130–137.
6. Триньова Я. О. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1 (65). С. 401–412.
7. Триньова Я. О. Біоетичні засади кримінально-правового реагування на позбавлення життя іншої людини на прохання. *Європейські перспективи*. 2013. № 8. С. 98–103.
8. Триньова Я. О. Право на евтаназію як складова права на життя. *Європейські перспективи*. 2013. № 10. С. 170–176.
9. Триньова Я. О. Значення біоетичних засад в системі сучасного правоутворення. *Наше право*. 2013. № 11. С. 73–79.
10. Триньова Я. О. Біоетичні засади забезпечення кримінально-правової охорони життя ембріона людини. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2013. № 4 (55). С. 157–163.
11. Триньова Я. О. Генезис біоетики – науки про виживання людини. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2013. № 4. С. 41–45.
12. Триньова Я. О. Кримінально-правова реакція держави на проведення клонування людини: реальність та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «юридичні науки»*. 2013. № 6. С. 109–113.
13. Триньова Я. О. Етико-правові проблеми використання стовбурових клітин людини та їх клонування. *Європейські перспективи*. 2013. № 13. С. 99–104.
14. Триньова Я. О. Співвідношення біоетики з іншими соціальними явищами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. № 23. Т. 3. Ч. 1. С. 75–79.
15. Триньова Я. О. Функції біоетичних засад в кримінально-правовому забезпеченні протидії злочинності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «юридичні науки»*. 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 116–120.
16. Триньова Я. О. Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини»: постатейний аналіз. *Право і суспільство*. 2013. № 6-2. С. 100–104.
17. Триньова Я. О. Клонування людини – одна із сучасних кримінально-правових біоетичних дилем. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 72–79.
18. Триньова Я. О. Гештальт підхід у методології сучасного кримінально-правового дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. № 1. С. 200–204.
19. Триньова Я. О. Біоетика правоутворення у сфері протидії злочинності. *Юридична Україна*. 2014. № 3. С. 63–68.
20. Триньова Я. О. Гештальт підхід до біоетизації системи права України. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 41–47.

21. Триньова Я. О. Кримінально-правове забезпечення охорони життя ембріона людини: погляд з позиції neoјusnaturale. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 80–86.
22. Триньова Я. О. Роль біоетичних засад у розв'язанні проблеми критичного вибору при наданні медичної допомоги. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-1. Т. 3. С. 201–204.
23. Триньова Я. О. Jusnaturale – біоетика – neo јus naturale: еволюція природного права. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 14–21.
24. Триньова Я. О. Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо закінчення життя. *ПРАВО.UA*. 2015. № 4. С. 163–169.
25. Триньова Я. О. Роль кримінального права у вирішенні екологічних проблем. *Юридична Україна*. 2018. № 5-6. С. 53–63.
26. Триньова Я. О. Проблеми реформування системи органів правопорядку України у сфері протидії організованим злочинності та шляхи їх вирішення. *Юридична Україна*. 2019. № 4. С. 44–53.
27. Trynova Ya. Rrelationship between natural law and bioethics. *Journal of National Academy of Legal Science of Ukraine*. 2019. № 4. Vol. 26. P. 179–193.
28. Триньова Я. О. Реалізація принципів біоетики в кримінальному праві України. *Право України*. 2020. № 3. С. 154–170.

Публікації в наукових виданнях іноземних держав

1. Тринева Я. О. Понятие и перспективы легализации эйтаназии и ортаназии. *Евразийская адвокатура (Russian Federation)*. 2012. № 1 (1). С. 119–128.
2. Trineva Y. Archithectonic Principles of Bioethics Definition. *Central and Eastern European Legal Studies (Hellenic Republic)*. 2013. № 2. P. 407–421.
3. Триньова Я. О. Нанотехнологии и современное уголовное право: перспективы решения общих проблем для Республики Молдова и Украины. *Закон и Жизнь (Republica Moldova)*. 2013. № 11/4. С. 210–214.
4. Тринева Я. О. Нанотехнологии – «tabularasa» в сфере нормативного обеспечения. *Закон и Жизнь (Republica Moldova)*. 2013. № 12/3. С. 207–211.
5. Тринева Я. О. Презумпция «несогласия» в трансплантологии как метод противодействия преступности. *Закон и Жизнь (Republica Moldova)*. 2014. № 2/3. С. 165–170.
6. Trineva Y. Hermeneutical principles research of bioethics definition. *Закон и Жизнь (Republica Moldova)*. 2014. № 3/2. С. 216–220.
7. Trineva Y. Ukrainian experience at tempts to legalize euthanasia and ortanasia. *Закон и Жизнь (Republica Moldova)*. 2014. № 4/3. С. 136–139.
8. Trynova Y. Bioethical law system the concept and a value the need for survival in conditions of modern civilization. *The survival strategy in terms of bioethics, philosophy and medicine. Collection of scientific articles with international participation (Republica Moldova)*. 2016. Vol. 22. P. 114–118.
9. Trynova Y. Right to life human embryos: criminal law aspects. *Право, економіка, менеджмент (Republika Srbija)*. 2017. Ч. II. С. 268–273.

10. Trynova Y. Legal providing problems in using the newest technologies. *Верховенство права (Republica Moldova)*. 2017. № 3. С. 178–183.

11. Тринєва Я. О. Биоэтика – инструмент гармонизации социоприродной системы. *Верховенство права (Republica Moldova)*. 2017. № 5. С. 167–173.

Праці апробаційного характеру

1. Триньова Я. О. Місце позбавлення життя іншої людини на її прохання в системі злочинів проти життя. *Від громадянського суспільства – до правової держави: Теорія та практика протидії злочинності* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2011 р.). Харків, 2011. С. 191–193.

2. Триньова Я. О. Відстоювання права на життя в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 верес. 2012 р.). Одеса, 2012. С. 343–353.

3. Триньова Я. О. Біоетичні засади кримінально-правової політики в Україні. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 1-2 берез. 2013 р.). Івано-Франківськ, 2013. С. 161–163.

4. Триньова Я. О. Dangerous knowledge phenomenon: dilemma of modern science. *П'ятий національний конгрес з біоетики з міжнародною участю* (Київ, 23–25 верес. 2013 р.). Київ, 2013. С. 71.

5. Тринєва Я. О. Роль биоэтики в механизме противодействия преступности. *Перспективы направления развития современной юридической науки*: междунар. науч.-практ. конф. (Симферополь, 24–25 янв. 2014 г.). Симферополь, 2014. С. 135–136.

6. Триньова Я. О. Біоетика – пропедевтика сучасного права. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7–8 черв. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 13–14.

7. Триньова Я. О. Алгоритм методики сучасного кримінально-правового дослідження. *Методологія науки сьогодення* : зб. матеріалів міжнар. конф. (Київ, 29 черв. 2013 р.). Київ, 2013. С. 100–103.

8. Триньова Я. О. Формування біоетичного праворозуміння – шлях до створення правової держави. *Сучасне державотворення та правотворення: питання та теорії та практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 4–5 жовт. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 130–132.

9. Триньова Я. О. Підстави «біоетизації» національної системи кримінального законодавства. *Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 листоп. 2013 р.). Київ, 2013. С. 117–119.

10. Триньова Я. О. Criminal-legal doctrine and bioethical principles for its implementation. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 14–15 лют. 2014 р.). Одеса, 2014. С. 113–114.

11. Триньова Я. О. Policy in the area of counteracting crime: its bioethical principles. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Івано-Франківськ, 11–16 берез. 2014 р.). Івано-Франківськ, 2014. С. 105–107.

12. Тринєва Я. О. Bioethical rights system – the basis of legal reform in Ukraine. *Правовые реформы в постсоветских странах: достижения и проблемы* : междунар. науч.-практ. конф. (Кишенев, 28–29 марта 2014 г.). Кишенев, 2014. С. 269–271.

13. Триньова Я. О. Правова політика держави в сфері генної інженерії та нанотехнологій. *Правова політика в Україні: питання теорії та практики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 387–390.

14. Триньова Я. О. Місце України у правових системах світу. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 24–25 жовт. 2014 р.). Львів, 2014. С. 22–25.

15. Тринєва Я. О. Reforming law system of Ukraine in the European integration condition: bioethical view. *Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов* : междунар. науч.-практ. конф. (Кишенев, 7–8 нояб. 2014 г.). Кишенев, 2014. С. 226–228.

16. Триньова Я. О. Закономірності і тенденції розвитку національного законодавства в сфері кримінального права. *Сучасні інформаційні, правові та соціально-економічні аспекти розвитку бізнесу*: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 23 квіт. 2015 р.). Чернігів, 2015. С. 86–88.

17. Триньова Я. О. Проблеми законодавчого забезпечення нанореволюції ХХІ століття: погляд криміналіста. *Етика нанотехнологій та нанобезпека* : матеріали міжнар. семінару (Київ, 21 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 15–17.

18. Триньова Я. О. The ratio of phenomena bioethics and natural law. *Шостий Національний Конгрес з біоетики з міжнародною участю* (Київ, 27–30 верес. 2016 р.). Київ, 2016. С. 40–41.

19. Триньова Я. О. Право на життя ембріона людини: кримінально-правовий аспект. *Місце дитини в українському суспільстві* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 64–72.

20. Триньова Я. О. Some bioethical problems of modern international criminal law: condition and settlement prospects. *Сахаровские чтения 2017 года: экологические проблемы ХХІ века* : материалы междунар. науч. конф. (Минск, 18–19 мая 2017 г.). Минск, 2017. С. 267–269.

21. Триньова Я. О. Cryptocurrency: technological «breakthrough» or a threat to global environmental safety. *Сахаровские чтения 2018 года: экологические проблемы ХХІ века* : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 17–18 мая 2018 г.). Минск, 2018. С. 217–219.

22. Триньова Я. О. Сучасні глобалізаційні виклики та можливі кримінально-правові заходи їх врегулювання. *Кримінальне право в умовах глобалізації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 трав. 2018 р.). Одеса, 2018. С. 173–175.

23. Триньова Я. О. Злочини проти довкілля в системі Особливої частини Кримінального кодексу України: біоетичний погляд. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 276–280.

24. Триньова Я. О. Протидія злочинності в сфері використання репродуктивних технологій методом сурогатного материнства: постановка проблеми. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 113–116.

25. Триньова Я. О. Новий погляд на сутність кримінального правопорушення. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 71–73.

26. Триньова Я. О. Визнання біоетичної парадигми – відповідь на глобальні виклики сучасності. *VII Національний конгрес з біоетики* (Київ, 30 верес. 2019 р.). Київ, 2019. С. 99–101.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Соціальна біоетика сквозь призму глобальної біоетики : монографія / Триньова Я. О та ін. ; под ред. Т. В. Мишаткиной, С. Б. Мельнова. Минск : ИВЦ Минфина, 2018. 518 с.

2. Триньова Я. О. Біоетизація кримінального права. Відшукай десять відмінностей. *Юридичний вісник України*. 2015. № 5 (1022). С. 12–13; № 6 (1023). С. 15.

3. Триньова Я. О. Дозвіл на смерть. Теоретична модель проекту закону «Про забезпечення права людини на гідне закінчення життя». *Юридичний вісник України*. 2015. № 15 (1032). С. 14–15.

4. Триньова Я. О. Біоетика: трансплантологія. Презумпція незгоди VS презумпції згоди. *Юридичний вісник України*. 2015. № 17–18 (1034–1035). С. 19.

5. Триньова Я. О., Тупельняк І. І. Методичні рекомендації з попередження та розслідування злочинів у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства. Київ : МНДЦ при РНБО України, 2018. 84 с.

6. Триньова Я. О. Смерть на прохання в Європі (Біоетика та практика ЄСПЛ щодо закінчення життя людини на прохання) : збірник. Харків : Право, 2019. 376 с.

АНОТАЦІЯ

Триньова Я.О. Теоретичні засади та практика реалізації принципів біоетики в кримінальному праві України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено формуванню концепції теоретичних засад та практики реалізації принципів біоетики у кримінальному праві України, що надало можливість обґрунтувати положення сучасної кримінально-правової доктрини, правотворення та правозастосування у сфері кримінального права. Сформульовано

принципи біоетики, на підставі яких має формуватися новий світогляд і тип праворозуміння, що забезпечить не лише створення правового антикримінального законодавства, а стане запорукою збереження людства від самознищення. Створене на підставі цих принципів антикримінальне законодавство стане правовим за своєю сутністю та «живим» за формою, а відтак здатним задовольняти потреби сучасного суспільства в правовому забезпеченні протидії злочинності. На підставі принципів біоетики запропоновано алгоритм сучасного правотворення на прикладі галузі кримінального права, а також розв'язання нагальних біоетичних кримінально-правових проблем. Розроблені в фундаментальній частині роботи засади нового алгоритму правотворення закладають вектор подальших фундаментальних наукових розробок у кримінальному та інших галузях права.

Ключові слова: біоетика, принципи, кримінальне право, кримінальне правопорушення, життя людини, нанотехнології, клонування, химери, реалізація, протидія.

АННОТАЦІЯ

Тринева Я.О. Теоретические основы и практика реализации принципов биоэтики в уголовном праве Украины. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2021.

Диссертация посвящена формированию концепции теоретических основ и практики реализации принципов биоэтики в уголовном праве Украины, что позволило обосновать положения современной уголовно-правовой доктрины, правотворчества и правоприменения в сфере уголовного права. Сформулированы биоэтические принципы, на основании которых должно сформироваться новое мировоззрение и тип правопонимания, что обеспечит не только создание правового антикриминального законодательства, но и станет залогом сохранения человечества от самоуничтожения. Созданное на основании этих принципов антикриминальное законодательство способно стать правовым по своей сути и «живым» по форме, а следовательно способным эффективно удовлетворять потребности современного общества в правовом обеспечении противодействия преступности. На основании биоэтических принципов предложен алгоритм современного нормообразования на примере отрасли уголовного права; также предлагаются решения актуальных биоэтических уголовно-правовых проблем. Разработанные в фундаментальной части работы основы нового алгоритма нормообразования закладывают вектор дальнейших фундаментальных научных разработок в уголовном и других отраслях права.

Ключевые слова: биоэтика, принципы, уголовное право, уголовное правонарушение, жизнь человека, нанотехнологии, клонирование, химеры, реализация, противодействие.

SUMMARY

Trynova Y. Theoretical grounds and implementation practice of bioethics principles in the criminal law of Ukraine. – *The qualification scientific work published as manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Enforcement Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The main factors that contributed to the emergence of the problem was the concept of anthropocentrism that dominates the last thousand years in the community. Thanks to this concept arose «dangerous knowledge» that created bioethical dilemmas that need their legal support criminal law measures. Another factor that contributes to the process of self-destruction of man is the positivist approach to understanding the law. Through this approach there are «gaps» in the legal settlement, to fill that are too difficult. The «Gaps» contribute to the growth of crime that threatens the existence of society - dangers.

The solution to this problem, the author proves feasibility of changing the dominant current anthropocentric worldview and positivist concepts such as thinking that put a man on the brink of destruction, to the concept of ecocentric worldview and *jus naturale* type of thinking. In *neo jus naturale* thesis understands bioethics: knowledge of the rules of human coexistence with other elements of the ecosystem. This strategy has led and research structure. The research consists of two main parts. Fundamental parts and applied part. Accordingly, in the fundamental part of the conceptual foundations of the research indicate: definitions of «bioethics», detailed bioethics principles; elucidated the relationship between bioethics and criminal law; established the grounds to bioethics criminal law; the theoretical rules of rule-making in the area of criminal law at bioethical principles.

In this paper, the principles of bioethics, on which is formed a new type of thinking and worldview, and from here the whole system of national law. These principles include: the principle ecocentrism, the principle of altruism, the principle of transparency, the principle of rationality, the principle of balance, the limited, the principle of lifesafety, the principle of realism. These principles form a system which exists according to certain rules.

The grounds to bioethics Ukraine criminal law are following. Inside: no conformity criminal legislation of Ukraine constitutional rule of law and the rights guaranteed (a safe environment, social security, safe working conditions, respect for dignity); not conformity its criminal law objectives laid down in Article 1 of Part 1 of the Criminal Code of Ukraine. External reason: European integration and globalization or processes to which Ukraine also wants to join, because Ukraine embarked on European integration. The purpose to bioethical criminal law – to match the anticriminal law Ukraine European standards.

In the applied part of the theoretical proposals for lawmaking in compliance bioethics principles are already concrete form: feasibility justified criminalization of socially dangerous acts in dangerous knowledge.

The legal form algorithm contemporary bioethical principles based on the example of criminal law as well as industry solution with that of modern pressing bioethical dilemmas of criminal law. The latter include: 1) identification of the early establishment of criminal protection of human life, 2) the permissibility of restricting the absolute right to life, 3) the introduction of a new presumption of «consent» or leaving the presumption of «noconsent» in transplantology, 4) the use of stem cells, human cloning, 5) the use of xenograft transplantation, creation of chimeras and cyborg, 6) development of nanotechnology: their production and use.

Each practical recommendation for improving the current criminal law is justified from the standpoint of bioethical principles. Given the above, the system is capable of bioethical principles to form a new way of thinking, including the type of thinking – bioethics. This will ensure the creation of legal laws and thus saving mankind from self-destruction. Implicit in the fundamental principles of operation of the new legal form algorithm vector cause further scientific developments in other areas of law. Created on the basis of the principles «criminal» law would be legal in nature and «alive» – inform, and thus be able to meet the needs of modern society and thus ensure the counteracting crime.

Keywords: bioethics, principles, criminal law, criminal offense, human life, nanotechnology, cloning, chimeras, implementation, counteraction.